

Polumjesec nad Panonijom: osmanski prodori u srednju Europu do uspostave novog obrambenog sustava

Džudžić, Emir

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:250193>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

FILOZOFSKI FAKULTET

EMIR DŽUDŽIĆ

POLUMJESEC NAD PANONIJOM

**Osmanski prodori u Srednju Europu do uspostave novog
obrambenog sustava**

Diplomski rad

Pula, 27. rujna 2017. godine

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

EMIR DŽUDŽIĆ

POLUMJESEC NAD PANONIJOM

**Osmanski prodori u Srednju Europu do uspostave novog
obrambenog sustava**

Diplomski rad

JMBAG: 0303006572, redoviti student

Studijski smjer: jednopredmetni diplomski sveučilišni studij povijesti

Predmet: Uvod u srednji vijek

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: doc. dr.sc. Maurizio Levak

Sumentor: dr.sc. Robert Kurelić, viši asistent

Pula, 27. rujna 2017. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Emir Džudžić, kandidat za magistra povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student:

U Puli, 27. rujna 2017. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, dolje potpisani Emir Džudžić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Polumjesec nad Panonijom: Osmanski prodori u Srednju Europu do uspostave novog obrambenog sustava* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 27. rujna 2017. godine

Potpis:

Sadržaj

UVOD	7
JUGOISTOČNA EUROPA U OSVIT DOLASKA OSMANLIJA	9
Bosna uoči osmanskih provala; političko stanje i društvene prilike za bana i kralja Tvrtka I.	9
Stanje u Hrvatsko-Ugarskoj uoči osmanskih provala; prema dinastičkoj krizi na zalazu 14. stoljeća	12
USPON OSMANLIJA	14
DUGO 15. STOLJEĆE – OSMANLIJE NA BALKANU	19
Polustoljetna vladavina Sigismunda Luksemburškog	19
Osmanske provale i unutarnji problemi – rađanje ideje obrambenih sustava.....	20
Smjena na prijestolju i novi osmanski prodori	29
Matija Korvin i stanje na Balkanu u drugoj polovici 15. stoljeća	33
Desetljeća intenzivnijih sukoba – Osmanlije pred vratima Europe.....	39
Put prema Mohaču i promjeni na prijestolju	41
Osmanska osvajanja nakon Mohača do uspostave novog obrambenog sustava	43
VOJNI I TEHNOLOŠKI KAPACITETI DVIJU SILA	48
Vojnotehnološki razvoj osmanske države	48
Podjela osmanske vojske	52
Planiranje vojnog pohoda.....	57
Ugarske oružane snage	58
DRUŠTVO NA GRANICI.....	63
Gospodarski slom društva	63
Zone ratne opasnosti i klasifikacija raseljenika	65
ZAKLJUČAK	68
Popis literature:	70

SAŽETAK.....	76
SUMARRY	77
Ključne riječi:	78

UVOD

Tema ovog diplomskog rada obuhvaća veliko vremensko razdoblje, stoga je nemoguće svako razdoblje detaljno analizirati. Pojedini su događaji i vladari obuhvaćeni nešto opširnije, dok su ostali tek spomenuti.

Prvo poglavlje je vrlo kratko te u osnovnim crtama opisuje političku situaciju u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu i Bosni netom prije početka uspona osmanske države. Ono nam je bitno kako bismo stekli uvid u stanje stvari prije osmanskih provala, odnosno kako bismo mogli usporediti situaciju prije i za vrijeme osmanske ugroze.

Drugo će nam poglavlje ukratko dati pregled nastanka osmanske države, od malog emirata do države o kojoj se već priča na Balkanu. Niz pobjeda i prelazak na europsko kopno nisu bili dovoljno velika prijetnja hrvatsko-ugarskom kralju Ludoviku I., što je i očekivano, s obzirom na to da mu je područje interesa u to vrijeme ipak bio Jadran i sukob s Mletačkom Republikom. Međutim, njegovom smrću dolazi do naglih promjena u Kraljevstvu, čime će se baviti treće poglavlje ovog rada.

Samo ime poglavlja, „Dugo 15. stoljeće – Osmanlije na Balkanu“, govori o tome da su Osmanlije već ozbiljna prijetnja na Balkanu, što će novog kralja Sigismunda Luksemburškog i natjerati na početak djelovanja na južnim granicama. Međutim, kao glavno poglavlje ovog rada, obuhvatit će vladavine i Matije Korvina i kraljeva iz dinastije Jagelovića, preko prijelomne bitke kod Mohača i propasti Kraljevstva pa do uspostave novog obrambenog sustava sredinom 16. stoljeća. Sve ozbiljnije osmanske prijetnje natjerat će i Sigismunda i Matiju na ozbiljnu obranu južnih granica države, gdje će svakako veću ulogu igrati Matija, s obzirom na to da su Sigismundovi pokušaji bili tek u razvoju. Osim pregleda stanja u Kraljevstvu i susjednim zemljama, ovo će poglavlje dati pregled i osmanskih sultana te njihovih djelovanja na Balkanu i u Anatoliji.

Četvrto poglavlje rada neće imati kronološki slijed događaja, već će nešto opširnije opisati osmanske i ugarske oružane snage. S obzirom na to da tema rada nije samo političko stanje, već i vojno, opis vojske i vojnih pohoda bio je neizostavan dio rada. Tim slijedom, osmanska je vojska ipak nešto detaljnije opisana, a s obzirom na njenu složenost, neće se ići do najsitnijih detalja.

Posljednje, peto poglavlje rada daje kratak pregled društvenog stanja na području gdje su osmanske provale ostavile dubok trag, a ujedno je to i područje naših današnjih političkih granica, stoga je upravo zato izdvojeno.

JUGOISTOČNA EUROPA U OSVIT DOLASKA OSMANLIJA

Bosna uoči osmanskih provala; političko stanje i društvene prilike za bana i kralja Tvrtka I.

Prvi spomen bosanskog bana nalazimo već 1155. godine, ali je bosanska država vjerojatno i starija. Bosanski povjesničar Bakir Tanović navodi da prvi spomen Bosne nalazimo već kod Konstantina Porfirogeneta u XXXII. poglavlju djela „De administrando imperio“ i to pod imenom Bosova.¹ Prvi poznati bosanski ban mogao bi biti Borić, koji je bio ugarski saveznik u sukobu protiv Emanuela Komnena. Prema svemu sudeći, Borić je rodom iz Požeške županije, a svoju je vlast proširio i na Bosnu, što je potrajalo sve do bizantskog osvajanja te zemlje.² Dvanaesto stoljeće je iznimno nemirno razdoblje u povijesti Bosne. Ugarski kraljevi su od 1102. godine vjerojatno protegnuli svoje vrhovništvo na Bosnu, a u drugoj polovici stoljeća, u vrijeme dinastije Komnena, nakratko je Bosna potpala pod bizantsku vlast. Smrću Emanuela Komnena 1180. godine Bosna se oslobodila i bizantskog vrhovništva te se čini da je pod banom Kulinom, krajem 12. stoljeća, dovoljno samostalna da banska kancelarija objavljuje isprave na narodnom jeziku, koje ne spominju niti bizantske niti ugarske vladare kao zaštitnike.³ Ugarski pritisak ponovno jača tijekom trinaestog stoljeća te su zabilježeni i vojni prodori do srednjeg i južnog dijela Bosne.⁴ No, mongolska invazija 1241. godine primorala je ugarsku vojsku na povlačenje iz Bosne. Posljednji prodor u 13. stoljeću uslijedio je 1253. godine i bio je ograničenog uspjeha. Iako Ugarska nije uspjela osvojiti Bosnu, oduzeti su teritoriji na sjeveru postali dijelom Mačvanskog banata.⁵ U prvoj polovici 13. stoljeća Bosna se prostirala od Save na sjeveru do Zahumlja na jugu, da bi se

¹ Tanović, Bakir, *Historija Bosne u okviru Osmanskog Carstva*, Svjetlost, Sarajevo, 2010., str. 9.; Mesihović, Selmedin, *Problem ubiciranja Desneka*, Pregled – časopis za društvena pitanja, god. LII, br. I, Sarajevo, 2011., 135-146. Mesihović smatra da se utvrda Salines (jedna od spomenutih u djelu) nalazila na području današnje Tuzle, na temelju čega zaključuje da se Bosnu Konstantina Porfirogeneta može smjestiti na područje današnje Gornje Bosne.

² Za recentni prikaz historiografije o banu Boriću vidi: Karbić, Marija, *Plemićki rod Borića bana*, Hrvatski institut za povijest – Slavonski Brod, 2013., str. 35-42.

³ Primjer za to nam je isprava bana Kulina izdana Dubrovčanima 29. kolovoza 1189. godine, koja je prvi međunarodni ugovor pisan na narodnom jeziku. U njoj ban kaže: „*Ja, ban bo'nski Kulin, prisizje tebjje, kneže Krvašu i vsajem građam dubro'čam, pravi prijatelj biti vam', od selje i dovjeka.*“; Tanović, *Historija Bosne...*, str. 31.

⁴ Steindorff, Ludwig, *Povijest Hrvatske od srednjeg vijeka do danas*, Naklada Jesenski i Turk, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2006., str. 58.; Malcolm, Noel, *Povijest Bosne*, Erasmus, Novi Liber, DANI, Zagreb – Sarajevo, 1995., str. 22.

⁵ Fine, John, *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor, Michigan, 1987., str. 148. Nadalje, iako tada Bosna nije osvojena, neka područja su bila dodijeljena članovima kraljevske obitelji, a to je područje, zajedno s teritorijem u sjevernoj Srbiji postalo ugarsko vojsvodstvo Mačva.

kasnije proširila sve do dalmatinske obale.⁶ Njen zemljopisni položaj vjerojatno je i zaslužan što je bila metom ugarskih i hrvatskih posezanja, jer je i sa sjevera i juga bila omeđena zemljama Krune sv. Stjepana. Istovremeno, bila je i u dobroj poziciji za širenje, što se i ostvarilo potkraj 14. stoljeća za vrijeme najvećeg bosanskog vladara Tvrtka I. koji je, prema Tanoviću, ujedno stvorio i „najmoćniju južnoslavensku državu u Jugoistočnoj Europi.“⁷

Politički i društveni sustav je u osnovi bio feudalni. Postojala je i razlika između viših i nižih plemića, premda bez stroge i formalne hijerarhije kakvu poznajemo na Zapadu. Stvarni rang je, kao i u Ugarskoj, najviše ovisio o službi. Najvažnije službe obavljaju *velmože*, a manje važne *knez*. Premda je 1377. godine utemeljeno kraljevstvo, stvarnu su političku moć imali moćni velikaši, koji su odlučivali o postavljanju banova i kraljeva.⁸ Kao i u ostatku feudalne Europe, njihova lojalnost ovisila je o političkoj i vojnoj moći vladara, a slabljenje središnje vlasti redovito je dovodilo do nestabilnosti u državi (kao primjer će nam kasnije poslužiti vojvoda Hrvoje). Prvi iole moćniji vladar bio je Stjepan Kotromanić (1322.-1353.), koji je odmah ušao u sukob s moćnim hrvatskim rodom Šubića te im preoteo naslov bosanskog bana koji su stekli pod Pavlom I. 1299. Za njegove se vladavine Bosna počela širiti na sjever i zapad, zauzeo je i dio dalmatinske obale između Splita i Dubrovnika, a pripojenjem Huma prvi je put od Bosne i buduće Hercegovine stvorena politička cjelina.⁹ Sa susjedima su odnosi bili relativno miroljubivi, prije svega jer je Srbija tada bila zaokupljena proširenjem vlasti na jug. Izgrađeni su dobri odnosi s Dubrovčanima i Mlečanima, dok je Stjepan ugarskom kralju slao vojnu pomoć protiv neposlušnih hrvatskih plemića.¹⁰

Stjepanov nasljednik Stjepan Tvrtko preuzeo je 1353. nezavisnu i moćnu državu, ali se odmah suočio s velikim izazovima. Naime, iste je godine ugarski kralj Ludovik I. oženio Elizabetu, kćerku Stjepana Kotromanića i brak iskoristio kao povod za snažni pritisak na Bosnu. Ludovik je 1357. godine pozvao Tvrtka u Požegu te ga primorao na predaju područja zapadno od Vrbasa i Neretve u ime Elizabetina miraza.¹¹ Premda je Ludovik bosanskom

⁶ Steindorff, *Povijest Hrvatske*, str. 58.

⁷ Tanović, *Historija Bosne...*, str. 13.

⁸ Malcolm, *Povijest Bosne*, str. 33.

⁹ Ibid, str. 23.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Osim toga, Tvrtko se obvezao da će protjerati bogumile iz Bosne, ratovati za kralja, ali mu i predati čitav Hum. Zauzvrat bi Tvrtko dobio Usoru te potvrdu vlasti nad Bosanskom banovinom. Vidi: Engel, Pál, *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526*, I.B.Tauris, London&New York, 2001., str. 163.; Tanović, *Historija Bosne...*, str. 13.

plemstvu oduzeta područja¹² nadomjestio posjedima u Slavoniji, bilo je i onih koji nisu htjeli dobrovoljno predati svoje posjede pa su se, uz Tvrtkovu pomoć, oduprli kraljevom naumu. Ugarski pohod na Bosnu 1363. godine završio je porazima kod Srebrenika i Sokola. Nedugo zatim bosanski su se plemići pobunili protiv Tvrtka pa je on morao potražiti Ludovikovu zaštitu. Budući da mu je ugarski kralj pomogao da se vrati na vlast u Bosni, čini se da su im odnosi ipak bili koliko-toliko izgladjeni.¹³

Politička situacija razvijala se u Tvrtkovu korist, prije svega jer je Ludovik imao posla na svojim sjevernim granicama, pogotovo nakon što je od ujaka Kazimira Velikog naslijedio i poljsku krunu 1370. Nakon smrti cara Stefana Dušana 1355. Srbija zapada u krizu te se pojedini moćni velikaši osamostaljuju. Tvrtko je tako ušao u sukobe s lokalnim dinastima, na čiji je račun dodatno proširio Bosansko Kraljevstvo. Prvo se proširio na Nikšić i okolna mjesta, a potom na Konavle, Trebinje i okolicu. Nakon ovih uspjeha okrunio se za kralja 1377. godine, nazvavši se vladarem Srbije, Bosne, Primorja, Humske zemlje, Donjih krajeva, Zapadnih strana, Usore, Soli i Podrinja.¹⁴

Sada je bilo od iznimne važnosti zadržati novoosvojene teritorije, stoga Tvrtko pokušava podizati tvrđave na obali. Osnutkom Novog (danas Herceg-Novi)¹⁵ 1382. godine, dolazi u sukob s ugarskom kraljicom Marijom. Naime, otvaranje nove luke u blizini Dubrovnika uvelike šteti njihovom prometu te se Dubrovčani žale Mariji. Tvrtko nije bio u strahu jer je mogao očekivati pomoć Venecije, koja je u tom trenutku bila u zategnutim odnosima s Ugarskom. Do ozbiljnijeg sukoba ipak nije došlo jer je Tvrtko krajem iste godine ukinuo trgovinu solju u Novom. Nedugo zatim Tvrtko je zadobio Kotor. Naime, nakon smrti kralja Ludovika, Ugarska je zapala u krizu, a kraljica Marija i njena majka Elizabeta ustupaju Kotor Tvrtku kako bi ga u tim borbama privukle na svoju stranu. To nam je pokazatelj koliko je Tvrtko zapravo igrao veliku ulogu u političkom životu ne samo Bosne, već i susjednih zemalja, ali i koliko mu je pomogla nestabilnost susjeda. Upravo su mu te dinastičke borbe išle na ruku, jer su mu omogućile željeno širenje prema Jadranu. Sigismund se tada nalazio u Beogradu pa je Tvrtko osvajao Dalmaciju korak po korak, pravdajući se da to radi u interesu

¹² Imotski, Glamoč, Livno, Greben.

¹³ Engel, *The Realm of St. Stephen...*, str. 163.

¹⁴ Tanović, *Historija Bosne...*, str. 15.

¹⁵ Naime, temelj je postavio Tvrtko, ali je grad kasnije dogradio herceg Stjepan Kosača, prema kojem se i grad naziva Herceg-Novi.

Ladislava Napuljskog, pretendenta na ugarsko prijestolje. Nakon što je 1390. uzeo naslov kralja Hrvatske i Dalmacije, moć njegove države dosegla je svoj vrhunac.¹⁶

Stanje u Hrvatsko-Ugarskoj uoči osmanskih provala; prema dinastičkoj krizi na zalazu 14. stoljeća

Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo je u 14. stoljeću obilježeno vladavinom nove dinastičke kuće, Anžuvina. Prvi vladar iz nove kuće bio je Karlo Robert. Njegov je glavni zadatak bio prvo umanjiti, a zatim i uništiti moć velikaša ili oligarha koja je nagrizala kraljevski autoritet i prijetila teritorijalnoj opstojnosti Kraljevstva. Prvu pobjedu novoizabrani kralj izvojevao je 1312. godine protiv Matije Čaka Trenčinskog, čime je vratio pod svoju vlast velike dijelove Gornje Ugarske, odnosno današnje Slovačke.¹⁷ Na kraljevu se stranu stavilo niže plemstvo, vjerojatno tražeći zaštitnika od samovolje oligarha. U prilog kraljevoj vlasti išla je i činjenica da su velikaši bili razjedinjeni pa ih je mogao pobjeđivati pojedinačno.¹⁸ Takav je razvoj situacije povećao kraljev ugled, što mu je osiguralo dodatne saveznike.¹⁹ Osiguravši si zaleđe pobjedom nad Čakom, preoteo je zatim dijelove Srijema te Šomođske i Tolnanske županije, kao i utvrde Komarno i Višegrad, čime je rat priveo kraju. Kao znak pobjede preselio je svoj dvor iz Temišvara u Višegrad te je time, prema riječima Pála Engela, razdoblje vladavine oligarha završeno.²⁰

U hrvatskom dijelu Kraljevstva tada dominiraju tri plemićke obitelji: Šubići Bribirski u južnoj Hrvatskoj, knezovi Frankapani u sjeverozapadnoj Hrvatskoj te Babonići u Slavoniji. Iako formalno uz kralja, jer su ga upravo oni doveli u Hrvatsku, Bribirci su *de facto* samostalni u Hrvatskoj. Karlo je, međutim, odlučio obnoviti svoju vlast i južno od Gvozda. Početak kraja prevlasti započinje porazom Mladena II. Bribirskog kod Blizne 1322. godine, premda nakon te pobjede kralj nije uspio u potpunosti obnoviti svoju vlast nad Hrvatskom.²¹ Sukobe je koristio bosanski ban Stjepan II. Kotromanić, koji je zauzeo krajeve između Cetine i Neretve, kao i obližnje županije. I u Slavoniji je Karlo morao pažljivo djelovati, kako tamošnji velikaši ne bi previše ojačali na uštrb središnje vlasti. Postavljao je banove koji su većinom dolazili iz Ugarske te sa sobom uzimali svoje ljude, dok je Hrvatska ostala izvan

¹⁶ Fine, *The Late Medieval Balkans...*, str. 396-398.

¹⁷ Ova se bitka, koja se odigrala nedaleko od Košica, navodi kao najkrvavija u Ugarskoj još od provala Mongola.

¹⁸ Engel, *The Realm of St. Stephen...*, str. 132.

¹⁹ Kralj se za pomoć obratio Fridriku III. Austrijskom te Ivanu Slijepom, novom češkom kralju.

²⁰ Engel, *The Realm of St. Stephen...*, str. 134.

²¹ Brković, Milko, *Isprave o Zadarskom miru 1358. godine*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 51/2009., 69-107.; Engel, *The Realm of St. Stephen...*, str. 135.

kraljeva utjecaja. Karlo je 1320. uveo i titulu mačvanskog bana, koji je držao i susjedne teritorije - Vukovar, Baranju, Tolnu i druge. Pad Mačve 1411. nije doveo i do ukidanja titule bana, već je ona preživjela sve do 1479.²² Premda Karlo nije uspio pokoriti velikaše, njegove su reforme išle k jačanju kraljevske vlasti. Spomenut ćemo samo neke, kao što je proširenje sudske ovlasti slavonskog sabora, uvođenje banderijalnog sustava, uvođenje stalnog novca, pomaganje kraljevskih gradova i druge.²³

Njegov nasljednik Ludovik I. (1342.-1382.) nastavio je provoditi očevu politiku. Uveo je marturinu i u Hrvatsku, potpomagao razvoj gradova, izjednačio po položaju sve plemstvo u Kraljevstvu i proveo niz drugih reformi. Osvojivši Knin i Ostrovicu, stekao je važna uporišta u Hrvatskoj. Kako je njegova moć rasla, Venecija se osjećala sve ugroženijom zbog njegovih otvorenih pretenzija na Dalmaciju te je pomagala hrvatske velikaše u otporu prema kruni. Kako bi sebi olakšao osvajanje dalmatinskih gradova, Ludovik je bez objave rata napao Veneciju 1356.²⁴ Ubrzo su mu se predali Split, Trogir, Šibenik te Dubrovnik i Zadar, a kako je uspješno ratovao i u sjevernoj Italiji, *Serenissima* ubrzo biva poražena. Takav je rasplet vodio potpisivanju Zadarskog mira 18. veljače 1358. godine, prema kojem se Venecija odrekla svih posjeda od Kvarnera do granica Drača, a mletački se dužd odrekao naslova *dux Dalmatiae et Chroatae*.²⁵

Na drugoj je strani Ludovik koristio slabljenje bugarske države, gdje je težio k proširenju Severinske banovine.²⁶ Posljednje desetljeće njegove vladavine obilježeno je svojevrsnim udaljavanjem od problema osmanskog približavanja, jer su kralja pohodi u Bosnu, kao i ustoličenje za poljskog kralja previše zaokupirali. Sam kraj vladavine obilježio je još jedan rat, ovaj put protiv Venecije na strani Genove, kako bi se osvetio Mlečanima za monopol koji su uveli na trgovinu solju. Premda je njena mornarica bila uspješna na početku rata, Venecija ipak nije uspjela zadržati nakratko osvojene dalmatinske gradove te je 1381. godine sklopljen Torinski mir, prema kojem je bila dužna kralju plaćati danak u iznosu od 7 000 dukata.²⁷

²² Engel, *The Realm of St. Stephen...*, str. 152.

²³ Budak, Neven, Raukar Tomislav, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Školska knjiga, Zagreb 2006., str. 189.

²⁴ Ovaj je napad Veneciju iznenadio, jer se Ludovik pretvarao da okuplja vojsku za napad na Srbiju, čiji je vladar Stefan Dušan nedavno preminuo.

²⁵ Brković, *Isprave o Zadarskom miru 1358. godine*, 69-107.; vidi i: Budak, Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, str. 193-195.; Engel, *The Realm of St. Stephen...*, str. 162.

²⁶ Mažuran, Ive, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Golden Marketing, Zagreb, 1998., str. 17.

²⁷ Budak, Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, str. 195.

USPON OSMANLIJA

O podrijetlu Turaka postoje razne teorije, ali najzastupljenija je ona koja njihovu pradomovinu smješta u Altajsku regiju, odnosno u blizinu zapadne granice Mongolije pa jugozapadnije sve do granice današnjih Kazahstana i Kirgistana. Prethodnici Turaka, koji potječu od nomadskog naroda Oguza, od 11. stoljeća se naseljavaju u Perziju i Malu Aziju, gdje su Seldžuci, jedan ogranak oguskog plemena, osnovali Veliko Seldžučko Carstvo. Prva velika odluka Seldžuka bila je stupanje u službu perzijskih vladara, odakle su se ojačani postupno širili prema zapadu, odnosno Bizantu. Sve češće provale na teritorij Carstva rezultirale su pobjedom nad bizantskom vojskom kod Manzikerta 1071. godine, kada su zarobili i samog cara Romana Diogena IV. Nakon te pobjede počeo je proces migracija seldžučkih elita u istočnu Anatoliju, gdje je utemeljen Rumski sultanat neovisan o Seldžučkom Carstvu, čiji je glavni grad bila Niceja, a kasnije Ikonij. Seldžučka vlast u Iraku i Iranu prestala je 1194., kada se raspalo veliko Carstvo, a ostao je samo Rumski sultanat u Maloj Aziji. On se održao do 1307., a u procesu njegova raspadanja uzdižu se Turci Osmanlije pod Osmanom I.²⁸

Ono što je obilježilo novonastalu seldžučku državu bila je vjerska tolerancija, jer ni sami Turci u to doba nisu bili opterećeni vjerskim značajkama. Pomoć su Seldžuci imali u križarima koji u travnju 1204. osvajaju Carigrad, jedinu veliku prijetnju seldžučkom širenju. Međutim, nova velika sila, Mongoli, razbila je 1243. seldžučku vojsku u bici kod Sivasa, nakon čega Seldžuci postaju mongolski vazali, a Rumski sultanat se polako raspada.²⁹ Posljedica slabljenja seldžučke države je nastanak malih neovisnih kneževina, od kojih je najsjevernija bila ona koju je vodio Osman Gazi. Nije poznato točno vrijeme doseljavanja Osmanlija u Anatoliju. Osmanska dvorska tradicija iz vremena nakon što su od svoje države stvorili moćno Carstvo, kazivala je da su njihovi preci naselili Anatoliju kao vojni zapovjednici, ali to je bio narativ koji je trebao naknadno legitimirati njihovo pravo na područja koja su ranije osvojili. Vjerojatno su sami pripadali nizu manjih plemena koja su se u Anatoliju naselila pod seldžučkim vrhovništvom.³⁰

²⁸ Muharemi, Amir, *Turska - Uvod u povijest, unutarnju i vanjsku politiku*, Novi liber, Zagreb, 2012., str. 18.; vidi i: Shaw, Stanford, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume I: Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808*, Cambridge University Press, 1976., str. 5-8.

²⁹ Muharemi, *Turska - Uvod u povijest...*, str 20.

³⁰ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 13.

Ambiciozni je Osman 1302. godine kod Bafeja odnio pobjedu nad Bizantincima, čime je uspio na svoju stranu privući i manje, susjedne emirate. Osmanska je kneževina uspostavljena tek nakon ove prve velike pobjede, a sam Osman imenu je pridodao naslov gazije (arap. *gāzī*, tur. *gazi*, a znači ratnik, junak).³¹ Naime, ideal gazije je bio ideal svetog rata. To je bila vjerska dužnost prožeta u društvu, kako u vojnom, tako i u kulturnom pogledu. Jer, taj „sveti rat“ nema za cilj uništenje, već pokoravanje nevjernika. Međutim, u ranom 14. stoljeću sveti rat nema protukršćansku konotaciju.³² Osmanova je država bila vjerski tolerantna pa je slovila i zaštitnikom Pravoslavne crkve, odnosno pravoslavnih kršćana.³³ Privukavši tako mnoge gazije iz Anatolije, mogao se Osman posvetiti teritorijalnom širenju države, koja se u njegovo doba prostirala na 1 500 km². Ostatak vladavine posvetio je širenju države u dva smjera; prema Crnom moru te sjeverozapadno prema Mramornom moru. Na putu mu se ispriječila Bursa, koja se tek nakon pet godina opsade 1326. godine predala u ruke njegovom sinu Orhanu.³⁴

Osvajanje Burse bila je velika prekretnica. Osmanska država više nije mali emirat na rubnim dijelovima Carstva, već s Bursom kao glavnim gradom izrasta u respektabilnu silu. S vremenom se osmanski sultani počinju aktivno miješati u bizantsku politiku, podržavajući careve ili pak pretendente na prijestolje, vješto koristeći unutarnju nestabilnost Carstva za vlastito širenje.³⁵ Izvor poreznih prihoda bilo je seljaštvo pa ne čudi osmanska politika koja je u početku najviše štitila upravo taj sloj stanovništva. No, bitno je i osmansko ponašanje prema kršćanima, koje su u ranim fazama ekspanzije pokušavali privoliti na dobrovoljnu pokornost umjesto prisilne islamizacije. S obzirom na to da je Bizant tada bio u velikoj krizi, ne čudi što se stanovništvo pograničnih područja u velikoj mjeri stavlja pod zaštitu nove sile koja im ulijeva sigurnost. Primjer za to nam je Osmanov odnos prema stanovnicima Burse prije osvajanja. Naime, titula gazije koju je Osman nosio početno se nije odnosila na širenje islama. Sukladno tome, on nije prisiljavao svoje susjede na prelazak na islam, već je dobrosusjedskim

³¹ Inalcik, Halil, *The Struggle between Osman Gazi and the Byzantines for Nicea*, Iznik Foundation, Istanbul, 2003., str 61-62.

³² Finkel, Caroline, *Osman's dream. The Story of the Ottoman Empire 1300-1923*, Basic Books, New York, 2006. str. 29.

³³ Inalcik, Halil, *Osmansko Carstvo, klasično doba 1300.-1600*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 7.

³⁴ Ibid, str 8.

³⁵ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 14-15.

odnosima jednostavno zadobio povjerenje „nevjernika“ pa su se oni s vremenom sami pridružili državi u usponu.³⁶

Osmanov je sin Orhan dodatno radio na proširenju teritorija pa je tako u nekoliko godina vladavine zauzeo Niceju (danas Iznik) te Nikomediju (danas Izmit). Nikomedija je pala na sličan način kao i Bursa. Naime, Osmanlije su raspolagali dovoljnim brojem ljudi (tad još nisu koristili topove), a grad je bio šest godina pod opsadom, sve do konačne predaje 1337. godine.³⁷ Osvojivši poluotok Kocaeli, Orhan je stigao nadomak Carigrada. Proglasivši se sultanom, prvi je počeo kovati svoj novac.³⁸ Veliku organizaciju vojske započeo je osnivanjem nove stajaće vojske, janjičara.³⁹ Međutim, njih je u početku bilo tek oko tisuću te su bili vrlo skupi, stoga je Orhan osnovao i azape, neredovito pješništvo, pokretljivije od janjičara, koje je bilo sastavljeno od dragovoljaca i financirano iz provincija.⁴⁰ Uvedena je i nova praksa novačenja vojske, devširma, (tur. *devşirme*) odnosno danak u krvi. Kršćanski dječaci uzimani su u dobi od osam do osamnaest godina i zatim su bili podvrgnuti kulturnoj, vjerskoj i vojnoj obuci u islamskom duhu i odanosti sultanu. Premda se ova praksa smatra novom, presedan je postojao i među Seldžucima, kada su kršćansku djecu pripremali za dvorske službe.⁴¹ Osmanska vojska bila je poznata i po lakim konjanicima, akindžijama. Njihova je uloga bila upadati na neprijateljski teritorij, oduzimati im oružje, novac, odvoditi ljude, ali i držati ih na oku kako ne bi napadali osmanski teritorij. Upravo od te pljačke teritorija su i primali plaću. Bili su naoružani sabljama, noževima (jatagan) te lukom kao najčešće korištenim oružjem u početku svojih ratovanja. Stalni akindžijski upadi slabili su obrambenu moć neprijatelja i pripremali teren za buduća osvajanja.⁴²

Nakon osvajanja Smirne (danas Izmir) 1338., Osmanlije prvi put prelaze na europsko tlo, što tada još nije značilo i širenje vlasti. No, nije dugo trebalo da Osmanlije i po drugi put prijeđu preko Dardanela u Europu, čime polako najavljuju svoje osvajačke pohode. Osmanlijama su u korist išli i unutarnji nemiri u Bizantu, u kojemu je od 1341. do 1347.

³⁶ Lowry, Heath, *The Nature of the Early Ottoman State*, State University of New York Press, Albany, 2003., 55-94.

³⁷ Finkel, *Osman's dream...*, str. 31.

³⁸ Inalcik, *Osmansko Carstvo...*, str. 8.

³⁹ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, str. 13.

⁴⁰ Uyat, Mesut, Erickson, Edward, *A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk*, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2009., str. 20.

⁴¹ Ibid, str. 19.

⁴² Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 129.

trajao građanski rat.⁴³ Odredi novoosvojenih područja, koji su se uskoro pridružili osmanskoj vojsci, pozivali su na pohod u Europu, čemu su politički događaji opet išli u prilog. Sultan sklapa savez s bizantskim carem te za ženu uzima njegovu kćer, što kasnije postaje praksa u Osmanskom Carstvu.⁴⁴ Takvi su potezi omogućili sultanu da se, kao zainteresirani rođak, miješa u bizantsku politiku, što je utrlo put osmanskim osvajačkim ambicijama. Orhanov sin Sulejman 1352., pomažući caru protiv bugarskih i srpskih snaga, zauzima utvrdu Cimpe, dovodi vojsku iz azijskog dijela države te priprema opsadu Galipolja. U osvajanju te utvrde poslužila ih je velika sreća. Naime, neočekivani je potres uništio galipoljske zidine i onemogućio obranu grada.⁴⁵ Time je otvoren put daljnjem širenju osmanske države na jugoistoku Europe.

Sredinom 14. stoljeća osmanska se država već prostire na 75 000 km², odnosno pedeset je puta veća od one iz Osmanova vremena. U Europi su provodili princip naseljavanja kao u Anatoliji. Na novoosvojena područja u Traciji dovodili su nove naseljenike, najčešće nomade iz Srednje Azije. Tim se procesom stvaraju temelji za osmansku kolonizaciju te daljnja osvajanja Balkana. Sulejmanova je smrt 1357. nakratko ohrabrila Bizantince, koji su pomislili da bi mogli protjerati Osmanlije s europskog tla, no osmanska pobjeda kod Drinopolja 1361. dodatno je učvrstila njihovu vlast u Traciji.⁴⁶

Nakon još jedne važne pobjede, dolazi do ozbiljnijeg razvoja vojske te sultan janjičare uvrštava pod svoje izravno zapovjedništvo, koji tako postaju prva stajaća vojska u Europi.⁴⁷ Do izražaja dolazi i spomenuta osmanska praksa, devširma, koja počiva na napredovanju najsposobnijih. Rekrutirani su dječaci napredovali prema zaslugama, bez obzira na podrijetlo. Uvođenjem meritokracije sultan je uz sebe mogao imati vrhunske ljude, majstore svog zanata, što je znatno pridonijelo širenju utjecaja Carstva. Nadalje, nisu imali veze s tradicionalnom osmanskom plemenskom aristokracijom te su svoj položaj dugovali isključivo sultanu kojemu su morali biti neizmjeno vjerni. Kako su se teritorijalno širili prema Balkanu, tako je taj kraj bio i najpopularniji za regrutaciju kršćanskih dječaka.⁴⁸ Konačni znak političkog zaokreta Europi je i Muratovo preseljenje glavnog grada iz Burse u Drinopolje (Edirne) 1365., što će

⁴³ Agoston, Gabor, *The Ottomans: From Frontier Principality to Empire*, u: John Andreas Olsen and Colin S Gray eds., *The Practice of Strategy From Alexander the Great to the Present*. Oxford University Press, 2011., str. 105-131.

⁴⁴ Muharemi, *Turska – Uvod u povijest...*, str. 22.

⁴⁵ Inalcik, *Osmansko Carstvo...*, str. 10-11.

⁴⁶ Finkel, *Osman's dream...*, str 33.; Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 17.

⁴⁷ Ibid, str. 13.

⁴⁸ Muharemi, *Turska – Uvod u povijest...*, str. 23.

dotatno učvrstiti njihov položaj s europske strane Bospora. U njegovo se doba Carstvo prostiralo na 260 000 km².⁴⁹

Nagli uspon Osmanlija zabrinuo je kršćansku Europu, stoga je papa Urban V. bulom iz 1366. neuspješno pokušao pokrenuti križarski rat. Kako se nijedna veća europska sila nije ozbiljno suprotstavila Osmanlijama, njihovo je širenje na Balkanu bilo brzo i uspješno. Pobjedom na rijeci Marici 1371. otvoren im je put daljnjem širenju, otprilike isto kao i prije točno 300 godina, kada su pobjedom kod Manzikerta njihovim prethodnicima Seldžucima bila otvorena vrata u Anatoliju. U ovom se razdoblju osmanski sultani sve više upliću u zbivanja na bizantskom dvoru, prije svega ženidbenim vezama. Isto tako, podupiru preteđente na prijestolje kako nijedan car ne bi bio prejak, što bi eventualno ugrozilo njihovo daljnje širenje. Bizant bezuspješno traži pomoć Zapada koja ne stiže, dok Osmansko Carstvo kontinuirano jača svoje položaje na Balkanu. Konačno, 1389. godine dolazi do glasovite bitke na Kosovu polju u kojoj stradava i sam sultan, što otvara borbu za prijestolje.⁵⁰ Tada nastaje i praksa bratoubilaštva, jer je mlađi Muratov sin Jakup ubijen kako bi stariji Bajazid naslijedio oca. Kosovska bitka bila je jedna od prekretnica jer je dodatno učvrstila osmanske snage na Balkanu te konačno upozorila Zapad da s jugoistoka nadire nova velika sila, kojoj se dugo vremena nitko neće moći uspješno suprotstaviti.⁵¹

⁴⁹ Ibid, str. 24.

⁵⁰ Kampuš, Ivan, *Kosovski boj u objavljenim najstarijim izvorima i u novijoj srpskoj historiografiji*, Historijski zbornik, god XLII (1), 1-17, 1989.; vidi i: Raukar, Tomislav, *Hrvatske zemlje u doba bitke na Kosovu 1389.*, Historijski zbornik, god. XLII (1), 31-36, 1989.; Lučić, Josip, *Dubrovnik i Kosovska bitka u dokumentima i historiografiji*, Historijski zbornik, god. XLII (1), 1989., 91-95.

⁵¹ Muharemi, *Turska – Uvod u povijest...*, str. 25.

DUGO 15. STOLJEĆE – OSMANLIJE NA BALKANU

Polustoljetna vladavina Sigismunda Luksemburškog

Osamdesete godine 14. stoljeća donijele su Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu velike nemire, jer Ludovik I. Anžuvinač iza sebe nije ostavio jakog nasljednika. Upravljanje Kraljevstvom pripalo je njegovoj starijoj kćerki Mariji, odnosno njenoj majci Elizabeti iz kuće Kotromanić. No, velikaši nisu bili zadovoljni njihovom vladavinom, prije svega jer je pravo na krunu imao i Marijin zaručnik Sigismund Luksemburški. Dio velikaša htio je Mariju udati za francuskog vojvodu Luja, dok su drugi krunu nudili Karlu Dračkom, hercegu Hrvatske za vrijeme Ludovika I. Dok je Karlo putovao na krunidbu u Stolni Biograd, Sigismund je već oženio svoju zaručnicu Mariju. Međutim, takvi su događaji potaknuli lavinu promjena i izazvali velike neprilike u zemlji. Elizabeta je svim silama pokušala ukloniti Karla Dračkog, za što se pobrinuo Blaž Forgač, koji je u Budimu 7. veljače 1386. smrtno ranio kralja. Karlove pristaše, prije svega braća Horvat⁵² i vranski prior Ivan Paližna, potaknuli su veliku pobunu velikaša u Slavoniji, gdje se odigralo nekoliko bitaka s uspjesima obje strana. Osjetivši se ugroženim, palatin Nikola Gorjanski krenuo je, zajedno s Marijom i Elizabetom, preko Drave prema Gorjanima, gdje su ih u zasjedi dočekali velikaši predvođeni braćom Horvat i Ivanom Paližnom. Ubivši Nikolu Gorjanskog, Blaža Forgača (ubojicu Karla Dračkog) te zarobivši Mariju i Elizabetu, stvorili su opće rasulo u zemlji. Kako su sad cijela Hrvatska i dio Slavonije priznavali vlast braće Horvat i Ivana Paližne, morao je Sigismund požuriti u Ugarsku te preuzeti vlast. Njegov je brzi dolazak Elizabeta platila životom pa se Sigismund nakratko morao povući, kako i njegovu zaručnicu Mariju ne bi zadesila ista sudbina. Za to je vrijeme okupljao pristaše u nadi da će potući ustanike, što mu u konačnici i uspijeva te je 31. ožujka 1387. godine bio okrunjen za kralja.⁵³ Sigismundovi su protivnici sklonište pronašli južno od Save, kod bosanskog kralja Stjepana Tvrtka te vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića, odakle će i dalje biti stalna prijetnja Sigismundovu utjecaju u zemlji⁵⁴.

Međutim, u to doba učestale su i osmanske provale u zaleđe jugoistočne Europe. Sve do osmanske pobjede na Marici 1371., Ugarska se uglavnom mogla osloniti na svoje balkanske susjede koji su služili kao svojevrsna tampon zona. Osmanskom pobjedom na Marici prijetnja postaje sve veća i realnija, što će nam pokazati i Kosovska bitka 1389. godine. Nadalje,

⁵² Upravo je jedan od braće Horvat, Pavao, otišao u Napulj kako bi Karla nagovorio da preuzme prijestolje.

⁵³ Engel, *The Realm of St. Stephen...*, str. 198-199.

⁵⁴ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, str. 20.

osvojivši Skoplje, imali su Osmanlije važno uporište kao temelj budućih napada na Hrvatsku, Slavoniju i Ugarsku. Početkom devedesetih godina četrnaestog stoljeća dospjeli su sve do istočne Slavonije i Srijema, gdje su akindžije sve češće pljačkali i palili sela. U obrani tih područja istaknuo se Ivan Morović, čovjek od kraljeva povjerenja i jedan od najpoznatijih vojskovođa toga doba. Kralj Sigismund je osmanske prijetnje shvatio puno ozbiljnije negoli Ludovik I., stoga je njegova pedesetogodišnja vladavina i prožeta, kako diplomatskim, tako i vojnim naporima u pokušaju zaustavljanja osmanske vojske.⁵⁵

Osmanske provale i unutarnji problemi – rađanje ideje obrambenih sustava

Bici na Kosovu prethodila je nešto uspješnija bitka kod Bileće 1388. godine, koja se uzima kao prva veća europska pobjeda nad Osmanlijama.⁵⁶ Djelovanje srpskog kneza Lazara, koji je ovom pobjedom nad Osmanlijama stekao pristaše u Bosni, Vlaškoj i Bugarskoj, uzbunilo je sultana Murata I. Ujedno su balkanske države shvatile da Osmanlije postaju sve veća prijetnja, stoga se okupljaju u svojevrsnu balkansku uniju pod Lazarovim vodstvom te pripremaju vojsku koja će dočekati osmansku. Kako se sultanu zakomplicirala situacija u Anatoliji, do bitke je došlo tek sljedeće godine, a dvije su se vojske susrele na Kosovu polju. Na balkanskoj su strani, uz Lazara, bili i bosanski kralj Tvrtko I., Vuk Branković, Vlatko Vuković Kosača (predvodio bosanske snage), vlaški vojvoda Mirča te albanski knez. Bizantski car Ivan V. Paleolog nije sudjelovao u bici, prije svega zbog manjka komunikacije s balkanskim snagama te zbog dugotrajne krize u Carstvu. Osmansku su vojsku vodili sultan Murat koji je zapovijedao centrom dok je desno krilo sastavljeno od europskih vazala vodio njegov sin Bajazid, a lijevo azijsko Jakub. Bitka se odigrala 15. lipnja 1389. godine (28. lipnja po gregorijanskom kalendaru), a o konačnom su ishodu stavovi vrlo različiti. Kršćanske su snage prvotno slavile pobjedu, što se vidi i iz Tvrtkovih pisanih izvještaja, primjerice onome od 1. kolovoza 1389. godine upućenom Trogiru, u kojima kaže da je:

⁵⁵ Bak, János M., *Sigismund and the Ottoman advance*, u: *Sigismund von Luxemburg: Ein Kaiser in Europa*, ed. Michel Pauly and Francois Reinert (Mainz am Rhein: Philip von Zabern, 2006), str. 89-94.

⁵⁶ Tanović, *Historija Bosne...*, str. 18.; Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 20.; Pobjedničku je vojsku vodio Tvrtkov vojskovođa Vlatko Vuković Kosača, koji će sudjelovati i sljedeće godine u Kosovskoj bici.

„neprijatelja kršćanskog puka i pravoslavne vjere nevjernog Amurata..., održavši s pobjedom megdan savladao i na zemlju bacio zarobljene tako, da je malo od njih živu glavu odnijelo no uz neki gubitak svojih, ne ipak mnogih.“⁵⁷

Balkanske su snage, dakako, rezultat bitke doživjele kao pobjedu. Premda je, osim Murata poginuo i srpski knez Lazar, glavni je cilj ipak bio ostvaren, a to je bilo zaustavljanje Osmanlija. Međutim, u literaturi se konačni ishod ove bitke smatra neriješenim, a ponegdje i pobjedom osmanske vojske. O neriješenom ishodu govore, primjerice, dubrovački anali:

„Petnaestog juna na dan Svetog Vida u utorak bio je boj između Bosanaca i velikog Turčina; Bosanci su bili despot Lazar, kralj Bosne i Vuk Branković i Vlatko Vuković vojvoda; bio je velik pokolj kako Turaka tako i Bosanaca i malo njih se vratilo u svoju zemlju. Pobjeda nije ostala ni Turcima ni Bosancima, jer je bila velika pogibija. Bitka je bila na Kosovu polju.“⁵⁸

Prvi koji piše o osmanskoj pobjedi je Konstantin Filozof, bugarski filozof i biograf na dvoru kneza Lazara:

„U prvi mah odolevali su Lazarevi ljudi i pobeđivali su. Ali već ne beše vreme za izbavljanje. Stoga i sin toga cara ojača opet u toj samoj bici i pobeđi, jer je Bog tako dopustio, da se i ovaj veliki (Lazar) i oni koji su s njim vežu vencem mučeništva.“⁵⁹

Bitka na Kosovu, po svemu sudeći nije iznjedrila pobjednika, ali se može smatrati još jednom u nizu bitaka koje su Osmanlijama olakšale put prema Europi. Nakon smrti kneza Lazara, u Srbiji dolazi do borbe za vlast, a najmoćniji velikaš postaje Vuk Branković koji iskazuje vladarske ambicije. Lazarovi su nasljednici, sinovi Stefan i Vuk, bili maloljetni, stoga je vlast imala Lazarova udovica Milica. Kako ona nije htjela moć prepustiti Brankovićima koji su imali potporu ugarskog vladara, već 1390. godine odlučuje prihvatiti vrhovnu vlast sultana Bajazida i dozvoliti Osmanlijama slobodan prolaz kroz zemlju. Srbija je, iako formalno neporažena, postala osmanskim vazalom.⁶⁰ U stvarnosti su gubici na Kosovu vjerojatno bili toliki da Milica i nije imala drugog izbora. Osmanska je država, naime,

⁵⁷ Kampuš, *Kosovski boj...* str. 1-17.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid; vidi i: Konstantin Filozof, *Žitije despota Stefana Lazarevića*, Stare srpske biografije XV i XVII veka, Beograd, 1936., 59-60.

⁶⁰ Fine, *The Late Medieval Balkans...*, str. 412.

i dalje mogla računati na priljev gazija iz Srednje Azije, što je omogućavalo brzu obnovu vojske.

Dok su Osmanlije u godinama nakon Kosova opet provaljivali u zaleđe Balkana, Sigismund je prvenstveno morao riješiti unutarnji problem koji su mu stvarali hrvatski i bosanski velikaši. Dobro pripremljena vojska teško je porazila kraljeve protivnike u gradu Doboru 1408. godine, a sam se Sigismund na vrlo okrutan način osvetio protivnicima. U literaturi je zabilježeno kako je zarobljeni Ivaniš Horvat vučen ulicama Pečuha zavezan konju za rep.⁶¹ Nakon ovih uspjeha, na Sigismundovu je stranu prešao i vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić, koji je dotad podržavao Sigismundova protukandidata Ladislava Napuljskog, ali i bosanski kralj Stjepan Dabiša, koji se tako odrekao vlasti nad Hrvatskom i Dalmacijom te postao Sigismundovim vazalom.⁶²

Riješivši problem nezadovoljnika, Sigismund se konačno mogao posvetiti Osmanlijama. Oni su u međuvremenu uspjeli zauzeti i istočnu Bugarsku te se opasno približiti Vlaškoj, odakle su mogli imati pristup i samoj Ugarskoj. Da Osmanlijama neće biti lako pokazao je vlaški vojvoda Mirča, koji je 1394. odnio pobjedu u bici na Rovinama. Razbješnjeni sultan iduće ga je godine porazio te zauzeo Malo Nikopolje, utvrdu smještenu nasuprot Nikopolju. Osmanski je uspjeh Sigismund ozbiljno shvatio te je odmah poslao pomoć, vratio Mirču na vlast, a u borbama se opet istaknuo Ivan Morović, prisilivši, nakon teških borbi, Osmanlije na predaju Malog Nikopolja.⁶³

Ove pobjede ohrabrile su ugarskog kralja, koji je sve ozbiljnije počeo shvaćati osmanske provale. Svoje diplomatske vještine Sigismund je vješto iskoristio kako bi upozorio i Zapad o važnosti konačnog zaustavljanja Osmanlija. Uz papu Bonifacija IX., okupio je i moćne velikaše Francuske, Engleske i Njemačke, a pomoć su pružile Genova i Venecija u vidu svog brodovlja. Francuski su se velikaši okupili u Dijonu, prijestolnici Burgundije, čiji je bogati i moćni vojvoda u pobjedi nad Osmanlijama vidio priliku za stjecanje prestiža koji bi njegovu dinastiju odveo na sam vrh kršćanske Europe i emancipirao od francuskog vrhovništva.⁶⁴ Engleska je također odlučila sudjelovati u protjerivanju Osmanlija iz Europe, dok su ivanovci vidjeli priliku u obrani svojih posjeda u Egejskom moru, pa je tako stvorena ideja velikog

⁶¹ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, str. 20.

⁶² Šanjek, Franjo, *Povijest Hrvata*, prva knjiga, Školska knjiga, Zagreb 2003., str. 325.

⁶³ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, str. 21.

⁶⁴ Vaughan, Richard, *Philip the Bold, The Formation of the Burgundian State*, The Boydell Press, Woodbridge, 2005., United Kingdom, str. 68.

križarskog rata u kojemu se okuplja kršćanska Europa s ciljem obrane ne samo Europe od muslimana, već i Svetog Grada.⁶⁵

U Budimu se tako u kasno proljeće okupila križarska vojska, odakle je Dunavom krenula do Nikopolja. Križari su prvo osvojili važne utvrde Vidin i Orjahovo, da bi zatim prešli Dunav kod Nikopolja te se podno utvrde utaborili. Osmanski je sultan Bajazid bio vrlo dobro obaviješten o križarskom pohodu pa se i sam uputio na sjever k Dunavu. Sigismund, koji je poznao osmansku taktiku, mudro je predložio da njegov vazal, vojvoda Mirča, prvi pošalje svoje odrede u izvidnicu, s obzirom na to da njegova vojska ipak poznaje teritorij. Međutim, francusko-burgundski vitezovi nisu htjeli čuti za to da netko ide prije njih u boj, jer su smatrali da će im Sigismund oteti zasluge za veliku kršćansku pobjedu. Puni samouvjerenosti, prvi kreću u boj te prvotno uspijevaju izvojevati pobjedu nad akindžijama. Međutim, prije negoli im je ugarska vojska došla kao pomoć, osmanska vojska ojačana Bajazidovim elitnim konjaništvom okružila je te razbila francusko-burgundski kontingent, a njihove glavne vođe zarobila. Ugarska vojska tako je znatno oslabljena pokušala dotući osmansku, no vazalno viteško konjaništvo srpskog despota Stefana Lazarevića, na sultanovu zapovijed, napalo je Mađare s boka što je odlučilo bitku. Sam kralj Sigismund uspio je Dunavom pobjeći te se domogao Carigrada, odakle je tek sljedeće godine došao do Ugarske.⁶⁶

Uz ovu su pobjedu Osmanlije zauzeli posljednje bugarske utvrde te tako proširili strateški važnu granicu na Dunav.⁶⁷ Europske snage mogle su samo žaliti za propuštenom prilikom jer je sultan Bajazid, zvan Munja, bio često zauzet ratovanjem u Anatoliji, zbog čega je i dobio svoj nadimak. Naime, kad god bi bio odsutan iz Europe, to bi vazalne države koristile te se pokušale osamostaliti, zbog čega je sultan stalno morao putovati s jednog kraja Carstva na drugi, pritom i podjednako uspješno.⁶⁸ Takva politika Bajazida I. bila je jedini razlog da europski poraz kod Nikopolja nije imao trenutne presudne posljedice po balkanske države jer se ubrzo nakon bitke Bajazid opet morao zaputiti u Anatoliju.⁶⁹

Ovaj je neočekivani događaj potaknuo Sigismunda da sljedeće godine sazove veliki državni sabor u Temišvaru, koji je bio od presudne važnosti za obranu države. Uvidio je i sam

⁶⁵ Nicolle, David, *Nicopolis 1396*, Osprey History, Oxford, 1999., str. 12-13.

⁶⁶ Ibid, 48-63.; Vaughan, *Philip the Bold*, str. 69-71.

⁶⁷ Uyat, Erickson, *A Military History of the Ottomans...*, str. 26.

⁶⁸ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 32.

⁶⁹ Bak, *Sigismund and the Ottoman advance*, str. 90.

kralj da su vojne reforme nužne za uspješnu obranu.⁷⁰ Od 70 članaka koji su usvojeni na saboru, 45 su bili nastavak dekreta Ludovika Velikog iz 1351. godine, dok su preostalih 25 sadržavali novine. Od plemića je tražio da budu spremni za rat ako ih pozove na granicu ili izvan nje, a da u njegovoj odsutnosti budu poslušni palatinu.⁷¹ U slučaju spriječenosti moraju ih mijenjati podanici. Nadalje, svaki je zemljoposjednik, u vidu baruna i plemića, na dvadeset podanika bio dužan opremiti jednog vojnika, koji će kasnije tvoriti *Militia portalis* te igrati važnu ulogu u 15. i 16. stoljeću.⁷² Osim ovih promjena, Sigismund je shvatio da je za obranu nužna i mreža snažnih pograničnih utvrda, stoga je naredio da na Donjem Dunavu sve utvrde prijeđu u kraljevske ruke, koje će se naknadno pojačati, ali i izgraditi nove (između Turnu Severina u današnjoj Rumunjskoj te Beograda).⁷³

Početak 15. stoljeća donio je Ugarskoj kratkotrajni predah od osmanskog širenja u Jugoistočnu Europu. Uzrok tome ležao je u teškom osmanskim porazu od mongolskog vladara Timura 1402. godine kod današnje Ankare. Naime, naredna su dva desetljeća osmanske povijesti vrlo turbulentna, stoga ćemo ih malo detaljnije pojasniti. Devedestih je godina 14. stoljeća novi sultan Bajazid bio vrlo zauzet europskim pohodima, od kojih smo spomenuli prodore do Srbije i Vlaške, koje je prisilio na vazalni odnos, kao i veliki sukob kod Nikopolja gdje je odnio pobjedu protiv križara. Međutim, takvu su zauzetost europskim prilikama koristile nezadovoljne anatolske vazalne kneževine koje su se udruživale protiv osmanskog sultana. One su bile nezadovoljne Bajazidovim reformama, prije svega njegovim sve češćim zapošljavanjem kršćana kako u vojsci, tako i u administraciji. Takav je razvoj situacije vodio do toga da nezadovoljni postaju i azapi te ostale manje vojne jedinice, stoga se okreću mongolskom vladaru Timuru koji je istovremeno, osvojivši Iran, došao do granica Osmanskog Carstva. Međutim, dok je Timur bio zauzet pohodom na Indiju, osmanski je sultan okupirao neka njegova područja u Anatoliji, što je Timuru dalo povod za sukob te priliku za proširenje svog carstva. Mongolski je vladar taktički bolje pripremio bitku, u kojoj je njegova brojnija vojska nakon četrnaest sati borbe potukla osmansku te zarobila sultana i

⁷⁰ Dokoza, Serđo, *Sigismundov porez na Crkvu*, Povijesni prilozi, 41 (41), str. 133-142.

⁷¹ Engel, *The Realm of St. Stephen...*, str. 204-205.

⁷² Borosy, András, *The Militia Portalis in Hungary before 1526*, in Bak, János M. i Király, Béla K, *From Hunyadi to Rákóczi, War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary* (War and Society in Eastern Central Europe, 3, Eastern European Monographs no. CIV), 1982., Brooklyn, str. 63.

⁷³ Palffy, Geza, *The Origins and Development of the Border Defence System Against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century)*, in *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe: the Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, Brill, Leiden-Boston-Koln, 2000., str 8.

dva njegova sina.⁷⁴ Ovaj je poraz za osmansku državu imao dotad najveće posljedice, jer je došlo do građanskog rata među Bajazidovim sinovima koji je zakočio sva daljnja osvajanja.

Međutim, zbog sve većih problema unutar države, Sigismund nije iskoristio paralizu osmanske države za jačanje obrambenog sustava. Nakon sabora u Križevcima 1397. godine, gdje se Sigismund krvavo obračunao sa svojim unutarnjim protivnicima, protudvorskom se otporu priključila i Bosna. Bosanski kralj Stjepan Ostoja i najmoćniji bosanski velikaš, Hrvoje Vukčić Hrvatinić, podržavali su Ladislava Napuljskog kao pretendenta na ugarsko prijestolje, što je Sigismunda primoralo na aktiviniju vojnu politiku prema Bosni. Hrvojevo djelovanje u Dalmaciji naklonost je gradova usmjerilo prema Ladislavu Napuljskom koji je i proglašen hrvatsko-ugarskim kraljem 1403. godine u Zadru.⁷⁵

Ladislav je, napuštajući Zadar, imenovao vojvodu Hrvoja za svog glavnog namjesnika u Ugarskoj, Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni, a uz to Hrvoje postaje splitskim hercegom te vlada i otocima Bračom, Hvarom i Korčulom. Takav porast njegove moći ugrožavao je samog bosanskog kralja Ostoju, koji je u konačnici i smijenjen s prijestolja, na koje dolazi Tvrtko II. Zbačeni je kralj tražio Sigismundovu pomoć, koji se spremao na vojni pohod u Bosnu. Međutim, ugarski kralj nije postigao uspjeh te su Hrvoje i Tvrtko II. i dalje podržavali Ladislava Napuljskog. Sigismund je 1408. još jednom izvršio pokolj bosanske vlastele u Doboru, ali se politički situacija nije bitnije promijenila. Ono što je utjecalo na politički smjer bosanske vlastele bilo je zapravo Ladislavovo pregovaranje s Mletačkom Republikom o prodaji svojih prava na Dalmaciju. Vojvoda Hrvoje se okreće kralju Sigismundu, kao i većina dalmatinskih gradova, kako bi imao podršku u obrani svojih posjeda od mletačkog zauzimanja. Kako je Ladislav Napuljski Mletačkoj Republici svoja prava na Dalmaciju stvarno i prodao za 100 000 dukata, ugarski je kralj morao reagirati ne bi li spriječio mletačko zauzimanje istočne obale Jadrana. Međutim, u vojnim pohodima nije imao uspjeha pa je Mletačka Republika do 1420. godine ovladala svim gradovima Dalmacije.⁷⁶

⁷⁴ Muharemi, *Turska - Uvod u povijest...*, str. 26-28.; Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 28-35.; Uyat, Erickson, *A Military History of the Ottomans*, str. 27.; Više o vremenu Bajezida I. i interregnumu vidi i: Kastritsis, Dimitris, *The Sons of Bayezid, Empire Building and Representation in the Ottoman Civil War of 1402-13*, Brill, Leiden-Boston, 2007.; Anooshahr, Ali, *The Ghazi Sultans and the Frontiers of Islam: A Comparative Study of the Late Medieval and Early Modern Periods* (Routledge Studies in Middle Eastern History, 9.), London and New York: Routledge, 2009.

⁷⁵ Dakako, takva krunidba nije bila zakonita, jer nije ispunjen nijedan od tri uvjeta prilikom krunjenja hrvatsko-ugarskog kralja, a to su: krunidba u Stolnom Biogradu (*Székesfehérvár*) krunom sv. Stjepana, od strane ostrogonskog nadbiskupa.

⁷⁶ Šanjek, *Povijest Hrvata*, 326-337.

Kao pobjednik je iz građanskog rata u Osmanskom Carstvu 1413. izašao sultan Mehmed I. Međutim, trebalo je vremena kako bi se država konsolidirala, stoga je Mehmed početnih godina morao voditi pomirljivu politiku prema Europi. Jedan njegov pokušaj napada na mletačku flotu kod Galipolja 1416. godine nije polučio uspjeh pa je sultan shvatio da treba raditi na jačanju osmanske flote.⁷⁷ Međutim, takva situacija nije spriječila osmanske pljačkaške odrede, akindžije, da vrše prepade na Balkanu. Prva osmanska provala u Hrvatsko Kraljevstvo zabilježena 1414. godine. Tome je kumovao i vojvoda Hrvoje, koji je posljednju nadu za spas svojih izgubljenih posjeda vidio u osmanskom sultanu, od kojega je i zatražio vojnu pomoć te tako doveo Osmanlije direktno na hrvatske prostore. Međutim, ta je prva provala imala samo pljačkaški karakter.⁷⁸ Razdoblje od 1415. do sultanove smrti 1421. posvećeno je obnovi moći kakvu je osmanska država imala prije izbijanja građanskog rata 1402. godine.⁷⁹

Ponovni dolazak Osmanlija u Bosansko Kraljevstvo dodatno je brinuo srpskog despota Lazara, koji je sa sultanom Mehmedom I. imao dobre odnose otkad mu je pomogao u borbi protiv braće. Despotovina je svoj položaj dodatno ojačala pomirenjem Lazara i Đurđa Brankovića, čiji je obiteljski sukob sezao još od Kosovske bitke. Upravo je zato bitno naglasiti kako je Hrvojevo pozivanje Osmanlija u pomoć počelo remetiti situaciju u regiji, odnosno Sigismundov pokušaj uspostave obrambenog sustava.⁸⁰

Tih godina Sigismund nije boravio u Kraljevstvu, već je bio zauzet vanjskom politikom, koja započinje njegovom krunidbom za „kralja Rimljana“ u Aachenu 21. lipnja 1411. Novookrunjeni kralj otvorio je 1414. koncil u Konstanzu, koji je trebao biti zadužen za rješavanje unutarcrkvenih problema, odnosno Zapadnog raskola. Nadalje, trebalo je smijeniti protupape i osuditi učenja Johna Wycliffea i Jana Husa, čijem je pogubljenju kralj bio prisutan. Sljedeće je godine boravio u Francuskoj i Engleskoj, gdje je radio na popravljajući odnosa zaraćenih strana u Stogodišnjem ratu. Nakon što je 1418. konačno uspješno zatvorio koncil u Konstanzu, gdje je prevladan problem Zapadnog raskola proglašenjem jednog pape,

⁷⁷ Orthali, G., Cracco, G., Cozzi, G., Knapton, M., *Povijest Venecije, svezak I*, Antibarbarus, Zagreb 2007., str. 284.; vidi također Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 42.

⁷⁸ Lovrenović, Dubravko, *Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska) 1387-1463*, Synopsis, Zagreb-Sarajevo, 2006., str. 175.

⁷⁹ Bak, *Sigismund and the Ottoman advance*, str. 90.

⁸⁰ Šanjek, *Povijest Hrvata*, 327-329.

Martina V., Sigismund je kratko vrijeme boravio u Bavarskoj. Prije nego što se vratio u Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo, postao je i češkim kraljem.⁸¹

Za vrijeme dugogodišnjeg kraljeva odsustva, sustav obrane granica trebao je funkcionirati pod vodstvom ljudi od povjerenja, među kojima se isticao Filippo Scolari, podrijetlom iz Firence⁸². Međutim, osmanski sultan više ne teži samo pljačkanju Bosne, već i zadržava strateške utvrde, poput Ključa, Višegrada i Vrhbosne, odakle može lakše prijetiti ugarskoj i hrvatskoj granici. S druge strane, srpski despot zadržava nezavisnu poziciju te vrlo dobar odnos s osmanskim sultanom, što mu jamči relativnu sigurnost.⁸³ Smrt vlaškog vojvode Mirče Osmanlije koriste kao povod za prodore prema Erdelju i istočnoj Ugarskoj, čemu je ugarski kralj morao stati na kraj. Premda je Sigismund od 1412. do 1419. većinu vremena bio izvan države, ipak je ugarska vojska poduzimala pohode protiv Osmanlija. Sigismund je 1419. godine potpisao petogodišnje primirje sa sultanom Mehmedom I.⁸⁴ Iste je godine sultan potpisao i mir s Mlečanima.

Međutim, mletačke, bizantske i ugarske nade u protjerivanje Osmanlija iz Europe odlučio je srušiti novi sultan Murat II. Svoju europsku kampanju započeo je opsadom Carigrada, zatim Peloponeza te Albanije 1423. godine. Ugarska je tih godina donekle bila mirna, prije svega zbog osmanskog rata s Mlečanima oko Soluna, u kojem je neizravno sudjelovao i sam ugarski kralj i to novčanom pomoći osmanskom sultanu.⁸⁵ Dok su Osmanlije bili zauzeti osvajanjem drugog najvažnijeg bizantskog grada, ugarski je utjecaj u Srbiji i Vlaškoj dodatno porastao. Smrću Stefana Lazarevića počinje borba za nasljedstvo. Sigismund je prethodno, sporazumom u Tati iz 1426. godine, priznao Đurđa Brankovića kao despota, a zauzvrat je tražio važne utvrde Mačvu, Beograd te Golubac, dok je sultan svoje pravo temeljio na Bajazidovom braku sa Stefanovom sestrom Oliverom.⁸⁶ Despot Đurađ Branković predaje Sigismundu Beograd kako bi ga Ugarska zaštitila, na što sultan 1428. odmah provaljuje u Srbiju. Sporazum između Ugarske i Osmanlija potpisan je iste godine, na temelju kojeg Srbija

⁸¹ Engel, *The Realm of St. Stephen...*, 229-233.

⁸² Filippo Scolari (Pipo Ozora) (1369-1426) dolazi u Ugarsku kao firentinski trgovac, da bi s vremenom postao i vojskovođa, boreći se u obrani države od Osmanlija. Postaje i severinski ban, da bi mu Sigismund u konačnici i povjerio važnu funkciju obrane južnog dijela Kraljevstva; u: Bak, *Sigismund and the Ottoman advance*, str. 92-93.

⁸³ Prlender, Ivica, *Sporazum u Tati 1426. godine i Žigmundovi obrambeni sustavi*, Historijski zbornik, god. XLIV (1), 1991., str. 23-41.

⁸⁴ Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. st.*, sv. III., Matica Hrvatska, Zagreb 1980., str. 93-131.

⁸⁵ Orthali, Cracco, Cozzi, Knapton, *Povijest Venecije*, str. 285.

⁸⁶ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 48.; Prlender, *Sporazum u Tati...*, str. 23-41.

postaje tampon zona, u kojoj Ugarska vlada Beogradom, a Osmanlije Golupcem.⁸⁷ Stefan Lazarević je bio pouzdan osmanski vazal preko 30 godina, a njegova je smrt dovela do toga da Ugarska i Osmansko Carstvo postaju fizički najbliži u njihovoj povijesti.⁸⁸ Valjalo bi ovdje naglasiti važnost Sigismundovog preuzimanja Beograda, koji će postati ključna utvrda u obrani južne granice te neosvojiva prepreka Osmanlijama nepunih 100 godina.

Međutim, osim povremenih upada te privremeno uspješnih pohoda preko Dunava protiv Osmanlija, kraljevi su pokušaji uvijek ostali ograničenog dometa. Sigismund se prema svemu tome odnosio na nekoliko načina, koji zajedničku poveznicu imaju u pokušaju zaustavljanja osmanskih prodora. Prije svega, diplomatskim putevima pokušao je osigurati vjernost susjednih balkanskih tampon država, zatim pokušajima reforme ugarske vojske te osiguravanjem njenog održavanja. Dakako, u takve su se promjene trebali uključiti i ljudi od povjerenja, od koji se najviše istaknuo već spomenuti Filippo Scolari, kao i braća Talovac.⁸⁹

Tridesete godine 15. stoljeća za ugarskog su kralja započele vrlo burno. U Češkoj se borio protiv husita pa je koncilom u Baselu konačno htio provesti daljnje reforme te se nagoditi s njima. Nadalje, planirao je povesti vojsku na Veneciju i njene saveznike, jer je sukob oko Dalmacije još uvijek bio aktualan. Međutim, iz Siene, odakle se zaputio za Rim, nije mogao otići skoro desetak mjeseci, u strahu od protivnika, koji su mu svim silama nastojali zakrčiti put do pape Eugena IV., još jednog Sigismundova protivnika.⁹⁰ Krajem 1432. ili početkom 1433. godine, dok je još u Sieni, kralj radi na prijedlozima za ustrojenje, odnosno podjelu južne granice u tri dijela, od kojih jedan čine Hrvatska i Dalmacija, drugi Temišvarska oblast, a treći, ujedno i najistočniji dio čini Erdelj.⁹¹ Ono što nas ovdje najviše zanima jest upravo podjela u Hrvatskoj, gdje su se trebala organizirati tri tabora. Prvi je onaj hrvatski prema Dalmaciji, drugi je trebao biti slavonski prema rijeci Uni, a u oba su dužni bili ratovati niži plemići iz slavonskih i južnougarskih županija. Treća je bila usorska oblast južno od Save.⁹²

Nakon što su 1430. godine osvojili Solun, Osmanlije provode sve agresivniju politiku na Balkanu. Sigismundov sve veći utjecaj na Srbiju primorao je sultana na reakcije. Kada je 1431. godine istekao ugovor o primirju između Ugarske i Osmanlija, potpisan 1428., ugarski

⁸⁷ Inalcik, *Osmansko Carstvo...*, str. 24.

⁸⁸ Finkel, *Osman's dream...*, str. 49.

⁸⁹ Bak, *Sigismund and the Ottoman advance*, str. 92-93.

⁹⁰ Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. III., str. 144-146.

⁹¹ Bak, *Sigismund and the Ottoman advance*, str. 92.

⁹² Šanjek, *Povijest Hrvata*, str. 343.

je kralj tražio sultanovo priznanje vrhovništva nad Bosnom i Srbijom, na što potonji dakako nije pristao.⁹³

Srbija je uz ugarsku pomoć izgradila novu utvrdu Smederevo, pokušavši tako nadomjestiti nedavno izgubljeni Beograd. Kako je vlaški vojvoda Aleksandar I. Aldea postao osmanski vazal, Sigismund je morao reagirati njegovom smjenom te postaviti čovjeka od povjerenja, Vlada I. Drakulu, koji 1434. zajedno sa srpskim despotom i bosanskim kraljem Tvrtkom pristupa protuosmanskoj koaliciji.⁹⁴ Iako je sultan Murat neočekivano morao smirivati novu kriznu situaciju u Anatoliji, uspio je 1435. godine prodrijeti u Bosnu te osvojiti utvrdu Hodidjed, koja je bila od strateške važnosti. Naime, sada je osmanska vojska mogla neometano upadati u središnji dio Bosne, odakle će svojevremeno imati otvoren put prema južnim i zapadnim dijelovima Hrvatske.⁹⁵ Taj im je put bio olakšan smrću kralja Sigismunda.

Smjena na prijestolju i novi osmanski prodori

Nakon punih 50 godina vladavine, 1437. godine umro je hrvatsko-ugarski kralj i car Svetog Rimskog Carstva Sigismund Luksemburški. Naslijedio ga je na ugarsko-hrvatskom i njemačkom prijestolju zet Albert V., austrijski vojvoda iz habsburške dinastije, koji se na njemu zadržao samo dvije godine, do smrti od dizenterije na vojnom pohodu protiv Osmanlija 1439. Ovakav je rasplet pogodio sultanu Muratu koji šalje brojne ekspedicije duboko na Balkan, što je iste godine rezultiralo osvajanjem Brankovićeve Smedereva. Kako je sada bila osvojena gotovo čitava Srbija, Osmanlije su ozbiljno zaprijetili Hrvatskoj i Ugarskoj. Petnaestak godina ranije sultan je iskoristio unutarnju anarhiju u Bosni, kada je nakon smrti Tvrtka II. prisilio Bosnu, ali i sada neovisnu Hercegovinu na plaćanje danka. Osmanski su vladari jako dobro koristili slične unutarnje nemire i borbe oko prijestolja kako bi učvrstili svoj utjecaj na nekom području, a u prilog tome ide i činjenica kako je sultan pokušao odmah nakon Smedereva osvojiti i Beograd.

Međutim, obrana je bila dobro pripremljena, pod vodstvom poglavara ivanovaca Ivana Talovca. Uoči osmanskog napada bile su beogradske zidine dodatno učvršćene, opskrba hranom bila je osigurana, a u samoj borbi korištene su i nove vrste oružja, u vidu pušaka s olovnim zrnima koje su mogle pogoditi metu na udaljenosti od nekoliko stotina metara. Beogradska se obrana koristila i lukavstvom prilikom osmanskog pokušaja osvajanja zidina.

⁹³ Inalcik, *Osmansko Carstvo...*, str. 24.

⁹⁴ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 49.

⁹⁵ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, str. 28-29.

Naime, sultanovoj vojsci nije polazilo za rukom lako osvojiti utvrdu, stoga su kopanjem jarka te granjem i drvećem pokušali olakšati penjanje. No, preko noći beogradska obrana posula je barutom zapaljivu konstrukciju te je zapalila prilikom penjanja osmanskih vojnika.⁹⁶

U ovom se razdoblju sve više ističe Ivan Hunjadi, koji je bio u službi ugarskog kralja od 1432. godine. Iskazao se prilikom obrane Smedereva 1437., a vodio je ugarske snage do pobjede 1441. i 1442. u Erdelju. Njegovi su uspjesi budili nadu u protjerivanje Osmanlija pa je 1443. zajedno s kraljem Vladislavom i srpskim despotom Brankovićem pokrenuo vojnu kampanju, prilikom koje je ugarska vojska prodrla sve do Sofije.⁹⁷ Međutim, zima je spriječila daljnje napredovanje pa se vojska morala vratiti u Budim. Istovremeno se i u Albaniji podigla buna protiv osmanske vlasti koju je predvodio Skenderbeg. Hunjadi je nagrađen imenovanjem za kapetana Beograda, strateški najvažnije utvrde za obranu države. Ugarski je pohod završio mirovnim pregovorima pa je u ljeto 1444. sklopljeno desetogodišnje primirje u Segedinu. Sultan je dopustio ponovnu uspostavu Despotovine, a ugarski kralj se obvezao da njegova vojska neće prelaziti granicu na Dunavu.⁹⁸ Nedugo zatim došlo je do presedana u osmanskoj povijesti, kada je sultan Murat abdicirao u korist sina Mehmeda. Naime, uoči sklapanja mira sultanu je umro sin, državu su mu potresali nemiri te se suočavao sa sve učestalijim pobunama u Anatoliji, ali je i dalje nepoznato zašto bi se odrekao naslova sultana već u 41. godini. Takva je situacija pogodovala srpskom despotu koji je za pomoć sultanu kao nagradu dobio teritorij koji je Despotovina imala još 1427. u trenutku smrti Stefana Lazarevića.

Sultana Murata nasljeđuje sin Mehmed II., koji će se proslaviti tek desetljeće kasnije. Prateći situaciju u Osmanskom Carstvu, Ugarska je na papin nagovor odlučila prekinuti potpisani sporazum te pokrenuti križarski pohod protiv Osmanlija. Protuosmanskoj ligi priključila se sada i Venecija, dok je srpski despot odbio takvu vrstu suradnje.⁹⁹ Rumelijski osmanski vojni zapovjednici, koji su prvotno podržali Mehmeda II., uvidjeli su kako mladi sultan nije još nije dorastao velikim vojnim akcijama, stoga su inzistirali na vraćanju Murata II. na osmansko prijestolje.¹⁰⁰ Novi stari sultan dočekao je 1444. godine europske križare na

⁹⁶ Jefferson, John, *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad: The Ottoman-Christian Conflict from 1438-1444*, Brill, Leiden-Boston, 2012., str. 235-238.

⁹⁷ Barnabas Bartok, Major, *János Hunyadi: Preventing the Ottomans from Conquering Western Europe in the Fifteenth Century*, Miklós Zrínyi National Defence University, Budapest 1998., str. 72-80.

⁹⁸ Muharemi, *Turska - Uvod u povijest...*, str. 31.; Inalcik, *Osmansko Carstvo...*, str. 25.

⁹⁹ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 52.

¹⁰⁰ Streusand, Douglas, *Islamic Gunpowder Empires: Ottomans, Safavids, and Mughals*, Westview Press, 2011.

Dunavu kod Varne. Iako su isprva ugarski konjanici probili osmansku liniju, janjičari su uspjeli zarobiti te ubiti kralja Vladislava, što je samo ubrzalo neminovni ugarski poraz. Ovim je porazom, prema prevladavajućem mišljenju u historiografiji, europskim nadama u protjerivanje Osmanlija s Balkana nanesen odlučujući udarac.¹⁰¹

Kada se u državi saznalo za kraljevu smrt, bilo je nužno što prije izabrati nasljednika te je izbor pao na Ladislava V. Postumnog, sina kralja Alberta. Budući da je bio maloljetan, državu je morala voditi ugledna i pouzdana osoba, koja je pronađena u liku Ivana Hunjadija, koji je 5. lipnja 1446. izabran za regenta. Težak poraz kod Varne Hunjadi nije tako lako mogao zaboraviti, ali je morao sačekati četiri godine kako bi se povela nova vojna protiv Osmanlija. Sultan Murat je nakon velike pobjede ponovno uspostavio prevlast na Balkanu, što je njegovim akindžijama pružalo mogućnost za nove brojne upade preko hrvatske granice.¹⁰² Kako je sultan bio zauzet borbama protiv pobunjenog Skenderbega, Hunjadi je odlučio prikupiti vojsku iz cijele Europe, ali ponajviše iz Hrvatske, Ugarske i Vlaške. Srpski je despot i dalje ostao vjeran Osmanlijama, pružajući im bitne informacije o napredovanju Hunjadijeve vojske. Bezuspješno je ugarski vojskovođa pokušavao despota privoliti na svoju stranu, nakon čega je odlučio opustošiti srpske zemlje tijekom pokreta vojske prema Kosovu. Na tom se polju 1448. godine odigrala još jedna presudna bitka, u kojoj su Osmanlije nanijele Hunjadijevoj vojsci težak poraz, a sam je Hunjadi pao u despotovo zarobljeništvo. Ovom je pobjedom Murat ponovno uspostavio vlast do Dunava te povratio vrhovništvo nad Vlaškom.¹⁰³ Imajući na umu potpuni oporavak osmanske države od interregnuma početkom stoljeća, bilo je samo pitanje vremena kada će konačno pasti i dugo željeni Carigrad.

Murat II. umro je 1451. godine, ali je Carstvo ostavio u gotovo savršenom stanju. Za njegove vladavine mnogi su se gradovi dodatno proširili, što je pomoglo gospodarstvu, ali i državnoj blagajni. Zahvaljujući tome, Osmansko je Carstvo ojačalo svoju mornaricu, koja je dva desetljeća ranije bila tek u povojima. Kako je Murat II. vodio mirniju vanjsku politiku, s vremenom je shvatio da ona loše utječe na prevlast na Balkanu pa je bio primoran nastaviti borbu, kako ne bi dozvolio bilo kakav otpor osmanskoj vlasti na Balkanu. Trgovački i

¹⁰¹ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 53.; vidi Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, str. 31.; Turnbull, Stephen, *Essential Histories: The Ottoman Empire 1326-1699*, Routledge, Taylor & Francis Group, New York and London, str. 35.; Inalcik, *Osmansko Carstvo...*, str. 26.

¹⁰² Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, str. 31. Godinu dana nakon pobjede kod Varne, osmanska je vojska, primjerice, teško poharala okolicu Otočca.

¹⁰³ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 53.; Barnabas Bartok, *János Hunyadi...*, str. 89-95.

gospodarski napredak omogućili su i korištenje novog oružja, od kojih treba izdvojiti muškete korištene kod Varne te topove koji su se koristili još za neuspješne opsade Carigrada početkom dvadesetih godina. Takva je situacija u Carstvu stvorila izvrsne preduvjete za Muratovog sina Mehmeda, koji će od njega napraviti najjaču europsku državu svog doba.¹⁰⁴

Stupanjem na prijestolje 18. veljače 1451. godine, Mehmed II. započinje svoju osvajačku europsku politiku. Osmanlije su dugo sanjali o osvajanju Carigrada, a sada se činilo kao da je pravo vrijeme za takav pothvat. Osmanska je država već sad imala dobro uvježbanu vojsku, što je uz nadobudnog sultana činilo izvrsnu kombinaciju za velike poduhvate. Prvi takav bio je plan osvajanja Carigrada. Pripreme su trajale pune dvije godine, a sam je sultan učinio mnogo u reorganizaciji vojske. Mehmed II. bio je fasciniran vojnom tehnologijom, stoga je nastojao što je bolje moguće utjecati na njen razvoj. Drinopolje (Edirne) tako postaje glavni centar za razvoj, gdje su se izgradili mnogi topovi korišteni prilikom opsade Carigrada. Međutim, nije sultan opsadu prepustio slučaju, sve je bilo unaprijed pripremljeno. Obnovljene su ceste kako bi transport topova i ostalog oružja protekao sigurnije, a pažnju je pridavao i osiguranju granica te razvoju mornarice. Upravo je razvoj mornarice tekao najsporije, prvenstveno zbog manjka stručnjaka. Taktički je osvajanje započelo zatvaranjem Bospora gradnjom utvrde na europskoj obali.¹⁰⁵ Polovica vojske za opsade bila je standardna osmanska vojska, dok su ostatak činili dragovoljci i plaćenici. Sam je napad započelo topništvo, a vojska je napadala u nekoliko valova. Mornarica je u početku doživjela očekivani neuspjeh, ali je Mehmed II. zatim brodove kopnenim putem prebacio do Zlatnog roga. Taj je potez iznenadio obranu koja je sada morala odvojiti dodatne snage, što je sultanovoj vojsci olakšalo napad na zidine. Kako bi zadržao moral vojnika, sultan je obećao tri dana pljačke i pustošenja novoosvojenog grada. Nakon 54 dana opsade, Carigrad je postao novim glavnim gradom Carstva.¹⁰⁶

Treba imati na umu kako je trideset godina prije pada Carigrad bio neosvojiv, ali je očito došlo do velikog tehnološkog napretka i razvoja u taktici. Veliku prednost donijeli su prvenstveno teški topovi, koji su uspješno mogli naštetiti gradskim zidinama. Međutim, smatram da je presudno ulogu odigrao sam sultan. Njegovo vodstvo, sudjelovanje u gradnji,

¹⁰⁴ Inalcik, *Osmansko Carstvo...*, str. 27.

¹⁰⁵ Ibid, str. 28.; vidi i: Mihailović, Konstantin, *Janičarove uspomene ili turska hronika*, Prosveta, Srpska književna zadruha, Beograd 1986., glava XXVI.

¹⁰⁶ Inalcik, *Osmansko Carstvo...*, str 28.

njegove inovacije, taktičke i tehnološke, bile su presudne u ovom velikom trenutku kako za osmansku, tako i za europsku povijest.

Osvojivši Carigrad, mogao se sultan posvetiti pohodima na Jugoistočnu Europu. U ljeto 1454. provalio je u Srbiju i osvojio Novo Brdo, strateški važno nalazište zlata i srebra, koje je bilo od iznimne važnosti za ekonomski razvitak Carstva.¹⁰⁷ S jedne strane sada imamo Carstvo u usponu pod Mehmedom II., koje je dodatno osnaženo osvajanjem Carigrada te njegovim pretvaranjem u središte Carstva pod imenom Istanbul, dok nam s druge strane stoji Ugarska pritisnuta unutarnjim problemima, odnosno žestokim borbama između Ivana Hunjadija i visokog plemstva.¹⁰⁸

Nedugo zatim, 1456., Osmanlije su opsjeli Beograd, koji je junački obranio Ivan Hunjadi, zbog čega je bio izuzetno cijenjen. Međutim, bila je to pirova pobjeda, jer je bolest zavladała gradom, a smrt nije mogao izbjeći ni sam Hunjadi. Naredne godine donijele su mnogo unutrašnjih sukoba i političkih raskola, što će kulminirati osmanskim osvajanjem Srbije, Bosne i Hercegovine. Ugarski kralj Ladislav umro je 1457., a odmah sljedeće godine za vladara biva izabran Hunjadijev sin Matija, kasnije poznat kao Korvin.¹⁰⁹ Iste godine umro je i srpski despot Lazar pa se bosanska vlastela pokušala domoći dijelova srpskog teritorija. Bosanski velikaši bili su podijeljeni na dvije struje; jedna je podupirala Zapad i protjerivanje Osmanlija, dok je druga, pod vodstvom hercega Stjepana Kosače podupirala Osmanlije. Novoizabrani kralj Matija Korvin odmah je imao priliku za vojni pohod na Srebrenicu, kako bi se zaustavilo osmansko širenje prema Srbiji. Međutim, osmanska je vojska bez većih problema 1459. zauzela despotovo Smederevo, čime je Srbija postala dijelom Osmanskog Carstva.¹¹⁰

Matija Korvin i stanje na Balkanu u drugoj polovici 15. stoljeća

Smrću Ladislava V. 1457. hrvatsko-ugarsko prijestolje ponovno je bilo upražnjeno. Na saboru u Pešti sljedeće godine, za novog je kralja izabran sin Ivana Hunjadija, Matija.

¹⁰⁷ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, str. 34.; Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 63.

¹⁰⁸ Među kojima se najviše ističu sukobi s grofovima Celjskim, opširnije o toj temi vidi: Raukar, Tomislav, *Grofovi Celjski i hrvatsko kasno srednjovjekovlje*, Historijski zbornik, godina XXXVI, 113-140; Kurelić, Robert, *Pregled povijesti grofova Celjskih*; Kurelić, Robert, *Status Celjskih grofova kao kneževa Svetog Rimskog carstva*, Zgodovinski časopis, Ljubljana, 2006, 49-68.; Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. III., 248-523.

¹⁰⁹ Prema latinskoj riječi za gavranu (*Corvus*), koji se nalazio u grbu.

¹¹⁰ Tanović, *Historija Bosne...*, str. 100.

Međutim, službena krunidba nije bila moguća sve do 1464. jer je kruna sv. Stjepana bila kod cara Svetog Rimskog Cara Fridrika III. Želeći postati legitiman vladar, prvi mu je zadatak bio povratak svete krune, zbog čega se sukobio s carem. Situaciju su mu otežavali i velikaši zapadnog dijela Ugarske, koji su za kralja htjeli Fridrika. Matija je vrlo brzo ugušio pobunu te sklopio sporazum s Fridrikom, u čemu je pomogao i papa Pio II.

Odmah po preuzimanju vlasti plemstvo ga je primoralo donijeti zakone koji su išli njima u prilog, među kojima posebno treba istaknuti dekret s 15 članaka kojim je kralj morao braniti državu o svome trošku, kao i zabranu nametanja poreza plemstvu. Osim toga, plemićke banderije je smio pozvati samo u slučaju velike opasnosti.¹¹¹

Približavanje Osmanlija ozbiljno je shvatio i poglavar katoličke Europe, papa Pio II. koji je skupom u Mantovi 1459. pokušao ujediniti Zapad u zajedničkoj obrani od Osmanlija. Međutim, njemački car, francuski kralj te Mletačka Republika nisu pristali na njegove prijedloge. Skorom papinom smrću ideologija križarskog rata na Zapadu izgubila je značenje koje je svojedobno imala, a Matija je bio taj koji je i dalje morao uvjeravati ostatak Europe da osmanska opasnost postaje sve veća. O njegovoj svjesnosti situacije govore i izrazi kojima se upozorava političku scenu tog doba, kada se Osmanlije naziva europskim „vječnim neprijateljima“, a Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo „*predziđem kršćanstva*“.¹¹²

Takvo je razmišljanje potaknuto obrambenim ratovima, a Hrvatskoj se pridijeva u kontekstu uloge u obrani veće državne cjeline. Vladimir Jagelović tako Slavoniju naziva „osobnim štitom ili pravije predziđem Ugarske“, a Maksimilijan I. Habsburgovac 1498. spominje Hrvatsku u kontekstu obrane svojih južnih austrijskih zemalja. U Nürnbergu 1522. Ferdinand Habsburški naglašava da „viteški kršćanski narod“ Hrvati „poput štita“ stoje ispred Štajerske, Koruške i Kranjske te cijele srednje Europe i zapadnog kršćanskog svijeta.¹¹³ Međutim, hrvatski će pisci i diplomati, potaknuti takvom izjavom Hrvate nazvati „bedemom kršćanstva, ključem Europe i Ugarske te tvrđavom čitavog Kraljevstva“. U Hrvatskoj će taj izraz prvi upotrijebiti Krsto Frankopan 1523. godine u svom pismu papi Hadrijanu VI.¹¹⁴

¹¹¹ Šanjek, *Povijest Hrvata*, str. 349-350.

¹¹² Engel, *The Realm of St. Stephen...*, str. 307.

¹¹³ To je prva pouzdana potvrda upotrebe metafore *Antemurale Christianitatis*.

¹¹⁴ Šanjek, Franjo, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993., str. 351.; Žanić, Ivo; *Simbolički identitet Hrvatske u trokutu Raskrižje – Predziđe – Most*; Zbornik radova *Historijski mitovi na Balkanu*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2003., str. 161-203.

Međutim, nakon pada Srbije jedino je Mletačka Republika napravila mali korak u vidu financijske pomoći mladom Matiji Korvinu. Papa Pio II. bezuspješno je pokušao osvijestiti Zapad o prijetnji koju predstavlja rastuće Osmansko Carstvo. Novo stanje na Balkanu primoralo je Korvina na brzu reakciju, ali je prvo pokušao osigurati budućnost. Sklopio je spomenuti ugovor o nasljedstvu s Fridrikom III. prema kojem bi Habsburgovci došli na hrvatsko-ugarsko prijestolje ukoliko ne bude imao muških potomaka. Zatim je u rujnu 1462. sklopio ratni savez s Mlečanima, prema kojem su se oni obvezali na pomorski rat protiv Osmanlija, dok je Matija preuzeo obvezu kopnenog rata. Kako je iste godine bosanski kralj Stjepan odbio Osmanlijama platiti harač, sultan Mehmed imao je razlog više za osvajanje Bosne.¹¹⁵

O tadašnjoj situaciji na sultanovu dvoru saznajemo iz pera Konstantina Mihailovića iz Ostrovice, koji je svojedobno bio janjičar u osmanskoj vojsci. Stoga su nam njegove „Janičarove uspomene ili turska hronika“ odličan prikaz stanja i događanja u sultanovoj neposrednoj blizini. O planovima i osvajanju Bosne govori u svojoj XXXIV. glavi, gdje doznajemo i kako je sklopljeno lažno primirje na petnaest godina između bosanskog kralja i sultana, kojega se potonji nije namjeravao držati.¹¹⁶ Mehmed je tako u Drinopolju okupio vojsku koja je brojala preko 150 000 ljudi te lakoćom osvojio kraljevski Bobovac, nakon čega je uslijedio pohod na Jajce koje se predalo bez otpora. Stjepan Tomašević uspio je pobjeći do Ključa, u kojem su ga nakon nekoliko dana opkolile osmanske snage te primorale na predaju, nakon čega ga je, zajedno s mnogim bosanskim velikašima, sultan Mehmed dao pogubiti.¹¹⁷

Pad Bosne primorao je Korvina na brzu reakciju pa je tako krajem 1463. godine s vojskom krenuo prema Bosni, ali uspjeh u zauzimanju Zvečaja i Jajca u prosincu iste godine nije imao dugotrajniji učinak. Smrću pape Pija II. organizacija velikog pohoda protiv Osmanlija propada, dok se ideja svela na dva manja rata, onog Venecije protiv Osmanlija te spomenuti Korvinov pohod na Bosnu. Odmah na izmaku zime spremio je sultan vojsku kako bi povratio izgubljeno te je poslao akindžije u pljačkaški pohod. Strah i trepet među bosanskim i hrvatskim stanovništvom sijali su skroz do zaleđa Zadra, Šibenika i Splita. Sultanova je vojska s opsadom Jajca započela u ljeto 1464., ali taj pohod nije polučio uspjeh. Saznavši kako kralj Matija dolazi u pomoć Jajcu, obrana je imala psihološku prednost, dok je

¹¹⁵ Raukar, Tomislav, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 92-95.; Tanović, *Historija Bosne...*, str. 106.

¹¹⁶ Mihailović, *Janičarove uspomene ili turska hronika*, XXXIV glava, str. 139-141.

¹¹⁷ Tanović, *Historija Bosne...*, str. 107.

osmanska vojska bila iscrpljena i gladna. Takav rasplet situacije kulminirao je odustajanjem osmanske vojske od osvajanja Jajca, nakon čega je sultan naredio da se svi topovi pobacaju u rijeku Vrbas, kako ne bi dospjeli u protivničke ruke.¹¹⁸ Iste godine Matija je u osvajačkom pohodu osvojio i Srebrnik. Kraj prve i najkritičnije faze Matijine vladavine označila je službena krunidba 29. ožujka 1464. u Székesfehérváru (Stolni Biograd).¹¹⁹

Osvojena područja u Bosni kralju će Matiji biti podloga za osnivanje banovina, Jajačke i Srebrničke.¹²⁰ Važno je istaknuti i kraljevo oduzimanje Senja iz ruku Frankapana, čime je dvjema banovinama pridodao i Senjsku kapetaniju. Tako će se Korvinov obrambeni sustav protezati istočno od Beograda, preko spomenutih banovina prema Senju te do zaleđa mletačke Dalmacije i gradova Klisa, Sinja, Knina i Ostrovice.¹²¹ U njegovo je doba sustav obrane dobio puno veći značaj, jer su Osmanlije bile puno veća opasnost negoli prije tridesetak godina. To je prije svega zato što je kralj shvatio kakva mu opasnost prijeti ukoliko se nešto hitno ne poduzme, dok je Sigismund tek u drugoj polovici, a možda tek pred kraj svoje vladavine shvatio kako mu obrana južne granice treba biti prioritet. Korvin je sustavu utvrda i banovina pridodao i osmansku utvrdu Šabac, osvojenu 1476., čime je dodatno učvrstio obranu južne granice Kraljevstva¹²². Obrambena se linija sastojala od dvije linije, od kojih je ona sjevernija bila nešto slabije utvrđena. Južna je bila mnogo važnija, a povezivala je Beograd, Srebrnik, Tešanj, Banja Luku, Jajce te se protezala prema Jadranu do Klisa i Skradina. Najbitnije utvrde obrambenih linija bile su u kraljevskim rukama, dok je nemali broj, posebice u Hrvatskoj, pripadao zemljoposjedničkoj eliti. Međutim, obrana se nije sastojala samo od te dvije linije, već je među njima bio veći broj različitih utvrda. U obranu teritorija bili su, dakako, osim lokalnih velikaša uključeni i seljaci, a svi su ti obrambeni sudionici bili pod izravnom upravom kralja Matije, koji je, u skladu s mogućnostima državne blagajne, financirao troškove obrane.¹²³

Međutim, kraljev je obrambeni sustav bio nemoćan u potpunom zaustavljanju osmanskih prodora. Doduše, Jajačka i Srebrnička banovina bile su uspješnije u zaustavljanju

¹¹⁸ Mihailović, *Janičarove uspomene ili turska hronika*, XXXV glava, str. 142-143.

¹¹⁹ Engel, *The Realm of St. Stephen...*, str. 301.

¹²⁰ Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. IV., str. 45-50.; Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, str. 94-95.

¹²¹ Grgin, Borislav, *The Ottoman Influences on Croatia in the second half of the fifteenth century*, Povijesni prilozi 23(23), Zagreb 2002, str. 91-93.

¹²² Utvrdu Šabac, na desnoj obali Save, dao je izgraditi sam sultan Mehmed II.

¹²³ Šanjek, *Povijest Hrvata*, str. 351-352.; Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, str. 39-42.; Grgin, *The Ottoman influences...*, str. 87-102.; Szakaly Ferenc, *The Hungarian-Croatian Border Defense System and Its Collapse*, in Bak, János M. i Király, Béla K., *From Hunyadi to Rákóczi...*, str. 141-155.

Osmanlija, dok je jadranska obala bila lakša meta osmanskoj vojsci, pogotovo nakon osnivanja Hercegovačkog sandžaka 1470. U to vrijeme Matija je bio zauzet svojim ambicijama u srednjoj Europi, u čemu se možda ogleda veći uspjeh osmanskih provala i napredovanja. Naime, Matija je 1468. poveo rat protiv češkog kralja, međutim ta vojna akcija nije polučila očekivani uspjeh, odnosno osvajanje češke krune. Ništa uspješniji nije bio ni rat protiv cara Fridrika III. Iako je Matija uspio zauzeti Beč, njegove ambicije stjecanja novih vladarskih titula i časti nisu doživjele uspjeh.¹²⁴ Između tih se ratova morao vraćati i na južnu granicu pa je tako uspio osvojiti već spomenuti Šabac, koji će uz Beograd činiti okosnicu obrane južne granice na istoku.

Svi su ti pohodi, dakako, zahtijevali financijsku stabilnost pa je kralj Matija morao nešto poduzeti i na tom planu. Stoga je važno istaknuti kraljevu reformu poreznog sustava iz 1467. Porez je doživio promjenu u nazivlju; marturina je nazvana komornim porezom, a tridesetina krunskom carinom. Marturina je ostala zemljišni porez, tridesetina porez na uvoz i izvoz robe, ali je bitno da se na poreze više nisu odnosila vladarska izuzeća plaćanja, čime se proširio opseg platitelja, a samim time i prihod kraljeve blagajne. Veliki teret porezne reforme osjetili su seljaci, kojima je u periodu od 32 godine porez nametnut 43 puta, dakle ponekad i dvaput godišnje.¹²⁵ Ovo je dokaz kako se kralj nije držao obećanja s početka vladavine, kada je na saboru 1458. godine obećao da neće nametati dodatne poreze koji nisu u skladu sa zakonom.¹²⁶ Međutim, većinu prihoda trošio je na svoje pohode u srednjoj Europi pa je uskoro izbila pobuna vlastele protiv kralja. Bio je primoran na neke ustupke, primjerice izuzeće od dodatnih nameta vlasteli, godišnja sazivanja sabora i sl. Premda je ubrzo ugušio pobunu, kralj je ipak ostao donekle ovisan o aristokraciji, ali ga ona nije mogla spriječiti da se aktivno uključi u vanjsko-političku akciju u srednjoj Europi.¹²⁷

U to vrijeme započele su nove, intenzivnije osmanske provale u Hrvatsku, koje će potrajati sve do sklapanja mira između kralja Matije i sultana Bajazida II. Osmanlije su u tim godinama prodirali sve do Carstva, što znači da su putem pustošili i Hrvatsku i Slavoniju. Sultan bi prvo poslao svoj akindžijske čete koje bi izviđale teren te plašile stanovništvo, nakon čega je redovna osmanska vojska mogla lakše pljačkati i pustošiti krajeve kojima je prolazila. Najčešće su odredište bile Kranjska, Koruška i Štajerska, na čijem putu bi

¹²⁴ Šanjek, *Povijest Hrvata*, str. 353.

¹²⁵ Engel, *The Realm of St. Stephen...*, str. 310.

¹²⁶ *Ibid.*, str. 315.

¹²⁷ Šanjek, *Povijest Hrvata*, str. 352.

stradavalo hrvatsko i slavonsko pučanstvo, ovisno u rutama kojima bi osmanska vojska prolazila. Dakako, spomenuli smo kako je kralj Matija bio zauzet borbama za češku krunu i vlast u Carstvu, stoga je osmanska vojska i nailazila na slabiji otpor od onog što bi se moglo očekivati za „predziđe kršćanstva“.¹²⁸

Za razliku od svog europskog suparnika, osmanski je sultan bio vrlo uspješan u svojim pohodima, kako u Europi, tako i u Aziji. Nije uzalud Mehmed II. dobio naziv „Osvajač“, a sam je koristio naziv „vladar dviju zemalja i dvaju mora“. Pritom se dvije zemlje odnose na Rumeliju i Anatoliju, a mora na Sredozemno i Crno.¹²⁹ No, dva su vladara imala i određene sličnosti, poglavito u sferi kulturnog života na svom dvoru, zbog čega se Matiju ponekad naziva i kraljem humanistom. Međutim, to se treba uzeti s dozom rezerve, jer je ipak taj humanizam bio njegovan i razvijan uglavnom na kraljevu dvoru i njegovu okruženju.¹³⁰

Pred kraj svoje vladavine kralj Matija uspio je sklopiti sedmogodišnje primirje sa sultanom. Obje su se sile držale dogovora, uz sitne pljačkaške pohode akindžija te protuudara sa suprotne strane. Pogranični sukobi niskog inzenziteta su se tolerirali i nisu smatrani kršenjem primirja. Matija Korvin je tako, nakon što su Osmanlije osvojili Hercegovinu 1482., sljedeće godine s njima potpisao primirje te je imao priliku dodatno poraditi na obrani svoje zemlje. Njegova zaokupljenost ratom protiv cara Fridrika III. neke autore navodi na to da njegovu vladavinu okarakteriziraju kao relativno neuspješnu u konačnom zaustavljanju osmanske vojske.¹³¹ Međutim, smatram da mu se, unatoč propustima koje je njegovo vođenje obrane imalo, ne može oduzeti zasluga za zaustavljanje osmanskih prodora, barem na pola stoljeća.

Konačno, ovdje ćemo samo sumirati ono što nam je druga polovica 15. stoljeća donijela. To je razdoblje u osmanskoj povijesti započelo s vladavinom sultana Mehmeda II., koji će svojevremeno dobiti naziv i Osvajač (Fatih). Velika prekretnica u ovom razdoblju svakako je osmansko osvajanje Carigrada 1453. godine, koji postaje njihova prijestolnica, a samim time i glavno uporište za daljnja osvajanja. U narednih trideset godina Osmanlije preuzimaju kontrolu crnomorske regije, kao i delte Dunava, što dovodi do snažnijeg razvoja

¹²⁸ Pavličević, Dragutin, *Hrvati i Istočno pitanje*, Golden Marketing, - Tehnička knjiga, 2007., str. 184.

¹²⁹ Muharemi, *Turska - Uvod u povijest...*, str. 35-36.; vidi i: Inalcik, *Osmansko Carstvo...*, str. 34.

¹³⁰ Više o kulturi u Ugarskoj te tragovima koje su na nju ostavili ratovi s Osmanskim Carstvom vidi u: Birnbaum, Marianna, *Humanism in Hungary*, Renaissance humanism, Foundations, forms and legacy, sv. II., Philadelphia 1988., str. 293-333.

¹³¹ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, str. 45-47.

mornarice za sultana Bajazida II. Sve veću prijetnju Ugarskoj predstavljaju osvajanjem Srbije 1459., a zatim i Bosne četiri godine kasnije. Osmanskim pripojenjem Moldavije, Ugarska do kraja 15. stoljeća osjeća sve veću opasnost, izgubivši vazalne države koje su do tad tvorile štit prema Osmanskom Carstvu.

Problemi unutar države, prvenstveno sukobi kralja s feudalnom aristokracijom, pojačali su se nakon donošenja reformi koje su povećavale kraljevu vlast, a od kojih je u konačnici Matija morao i odustati. Slabljenje središnje državne vlasti teklo je usporedno s jačanjem osmanske opasnosti, a kako je Zapad bio poprilično nezainteresiran za ozbiljnu pomoć, dolazimo do zaključka kako kralj Matija Korvin i nije mogao sam potpuno zaustaviti Osmanlije. Kao primjer ograničenosti učinkovitog djelovanja spomenut ćemo usporedbu prihoda ugarske državne blagajne s onom sultanovom. Naime, Korvin je od poreza i sličnih prihoda godišnje mogao skupiti tek nešto više od 300 000 zlatnih forinti, dok je sultan raspolagao s najmanje dva milijuna zlatnih dukata.¹³² Takva razlika u vrlo bitnom čimbeniku za obranu od Osmanlija nagovijestit će nemogućnost učinkovitijeg organiziranja obrane, baš u vrijeme kada se sultanova vojska približava svom vrhuncu. Matijina smrt 1490. i dolazak Jagelovića na hrvatsko-ugarsko prijestolje dodatno slabi već načeto Kraljevstvo, koje će se sve manje i manje moći odupirati osmanskoj vojsci.

Desetljeća intenzivnijih sukoba – Osmanlije pred vratima Europe

Smrću Matije Korvina završava posljednja faza stvarnih ugarskih pokušaja zaustavljanja širenja osmanske vojske u srce Europe. Slično kao i prije stotinu godina, u državi je došlo do dinastičkih sukoba, gdje su se našla čak četiri kandidata za hrvatsko-ugarsko prijestolje.¹³³ Slavonsko je plemstvo podržavalo Matijinog sina Ivana, ali moć ugarskih velikaša presudila je u korist češkog kralja Vladislava Jagelovića. Njima nije bilo u interesu dovesti jakog vladara koji bi ugrozio njihovu rastuću moć. Takve su se namjere odmah vidjele prilikom Vladislavove krunidbe. Kralj je odmah morao potpisati tzv. *krunidbenu zavjernicu* prema kojoj nije smio uvoditi nikakve nove reforme, nalik onima kralja Matije. Kao bitnije zahtjeve velikaša treba izdvojiti zabranu sklapanja sporazuma s

¹³² Agoston, *Ottoman Conquest and the Ottoman Military Frontier in Hungary*, u: Béla Király and László Veszprémy, *A Millennium of Hungarian Military History* (War and Society in East Central Europe vol. XXXVII.; Atlantic Studies on Society in Change No. 114.), (Boulder Co., 2002.), str. 85-110.

¹³³ Osim Matijinog sina Ivaniša, kandidati su bili njemački kralj Maksimilijan Habsburgovac, češki kralj Vladislav Jagelović te njegov brat, poljski kraljević Ivan Albert.

drugim vladarima bez savjeta i privole plemstva, što je ujedno značilo skoro pa zabranu vođenja vlastite vanjske politike. Nadalje, kralj nije smio imati utjecaja ni na porezni sustav, a sve je to kralja zadesilo baš u trenutku kada je obrana od osmanske vojske bila najpotrebnija.¹³⁴ Takav će odnos kralja i feudalne elite potrajati skroz do Mohača 1526. godine, što će cijelo razdoblje okarakterizirati kao dotad najneuspješnije u zaustavljanju Osmanlija.

Dodatno ograničavanje kraljeve vlasti i moći nastavljeno je na saboru u Budimu, gdje je, osim određivanja nasljednika, kralju uskraćeno okupljanje vojske za ratove izvan granica države, ali i zabranjeno sazivanje plemićkih banderija ukoliko se kraljeva vojska može sama oduprijeti protivniku.¹³⁵ Tako je sada, nakon financija, kralju uskraćena i vojna snaga, što samo produbljuje krizu vlasti. Da bi stvari odmah krenule nagore, pobrinula se osmanska vojska, koja je nakon isteka primirja obnovila svoje pljačke i upade na i preko hrvatskog teritorija. Zadnje desetljeće 15. stoljeća obilježila je Krbavska bitka 1493. godine. Naime, osmanska se vojska vraćala iz pljačkaškog pohoda u Kranjskoj i Štajerskoj preko Like, stoga ih je hrvatska plemićka vojska pokušala dočekati i izenaditi na otvorenom polju. Brojčano nadmoćniji i taktički zreliji, sultanovi su vojnici bez većih poteškoća hrvatskoj vojsci nanijeli jedan od najtežih poraza u povijesti. Izginuo je cvijet hrvatskog plemstva, a poraz je odjeknuo daleko u Europi.¹³⁶ Premda je ovaj poraz kratkoročno bio vrlo težak i bolan, ipak je trebalo proći još nekoliko desetljeća prije nego će taj kraj pasti u osmanske ruke.

Kralj Vladislav je, kao i Matija Korvin, uvelike bio nemoćan u ozbiljnijim pokušajima zaustavljanja osmanske opasnosti. Zbog takvog razvoja događaja, hrvatski je Sabor morao pomoć tražiti i od kralja Maksimilijana pa je tako prvi put u povijesti upućena molba za pomoć nekoj političkoj vlasti izvan Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Takvu su praksu nastavili i hrvatski velikaši, među kojima će se više puta svojim pismima isticati Bernardin Frankapan, ban Petar Berislavić i drugi.¹³⁷ Novčana pomoć pristigla je od Mlečana, koji su nastojali pomoći Vladislavu, što bi i njima olakšalo borbu protiv osmanske opasnosti. Nakon kratkotrajnog rata, Mlečani su sa sultanom sklopili mir, a isto je učinio i ugarsko-hrvatski

¹³⁴ Šanjek, *Povijest Hrvata*, str. 358.

¹³⁵ Prema ovoj odluci, po drugi puta u povijesti Habsburgovcima je osigurano ugarsko-hrvatsko prijestolje ukoliko kralj Vladislav ne bude imao muških potomaka.

¹³⁶ Mijatović, Anđelko, *Bitka na Krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.; Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, str. 97.; Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. IV., str. 225-230.

¹³⁷ Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, str. 103-107.; Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. IV., str. 333-340.; Jurković, Ivan, Moretti Violeta; *Bernardin Frankapan Modruški – Oratio pro Croatia (Govor za Hrvatsku) 1522.*, Modruški zbornik, Katedra Čakavskog sabora Modruše, Modruše, 2010.

kralj, potpisavši sedmogodišnje primirje.¹³⁸ Međutim, smatram kako je novčana pomoć koju je ugarski kralj primao od Mletačke Republike imala i drugo značenje osim samo pomoći protiv osmanske vojske. Naime, tih se godina stvarala Cambraiska liga protiv Mletačke Republike, stoga su Mlečani pokušali novčanim davanjima ugarskog kralja, na neki način, spriječiti da se priključi njenim protivnicima, a to su bili papa Julije II., car Maksimilijan te francuski kralj Luj XII. Ugarski je kralj na kraju ipak podlegao utjecaju zapadnih sila te se priključio protumletačkoj ligi, ali nije zaboravio ni pomagati hrvatskom banu u obrani od osmanske opasnosti.¹³⁹ Iako nije bio u mogućnosti izdašnim novčanim davanjima pomoći u obrani, naređivao je kralj slavonskim staležima da pomognu hrvatskom banu koliko god su u mogućnosti. Međutim, slavonsko plemstvo nije imalo sluha za hrvatske probleme, jer se tada još uvijek smatraju Kraljevinom Slavonijom, neovisnom o Hrvatskoj. Hrvatski ban Petar Berislavić je novčanu pomoć ipak uspio dobiti od Dubrovačke Republike, iako se to protivilo njihovoj trgovačkoj politici na Levantu, koja je mogla stradati ukoliko bi Osmanlije saznali za novčanu pomoć protiv njih. Često je Petar molio Mletačku Republiku za pomoć, međutim bez većih uspjeha. Obraćao se ban i papi Leonu X., koji se zaista trudio pomoći u obrani od Osmanlija, kako obraćajući se Mlečanima, tako i pismima francuskom kralju u kojima ga upozorava na opasnost situacije. Unatoč nedostatku financijskih i materijalnih sredstava, Petar Berislavić je junački branio ključnu utvrdu Jajce, gdje je u posljednjim godinama banovanja nekoliko puta uspješno zaustavljao osmanske napade.¹⁴⁰ Tek nakon njegove smrti bit će jasno koliki je uspjeh polučivao, nakon čega će pritisak na Hrvatsku postati sve većim.

Put prema Mohaču i promjeni na prijestolju

Sultan Selim I. prvenstveno je bio okrenut ratnim zbivanjima na istoku svoje države. Međutim, nakon vojnih pohoda koje je uspješno vodio protiv Safavida, Mameluka, a zatim i protiv Perzije, odlučio je sultan da je vrijeme da se okrene oslabljenom protivniku, odnosno Ugarskoj. Ta promjena ratnog pravca stupila je na snagu odmah po dolasku na vlast Selimova sina Sulejmana I. 1520. godine.¹⁴¹ Posljedica takvog zaokreta politike bili su uspješni vojni pohodi, prije svega osvajanje Beograda i Zemuna 1521., Orsove 1522. te Turnu Severina

¹³⁸ Pavličević, *Hrvati i istočno pitanje*, str. 201.

¹³⁹ Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, str. 52.

¹⁴⁰ Šanjek, *Povijest Hrvata*, str. 362-364.

¹⁴¹ Agoston, *Ottoman Conquest and the Ottoman Military Frontier in Hungary*, str. 87.

1524. Padom važnih dunavskih uporišta, otvoren je put prema središtu Ugarske, a vojnici u bijegu nagovijestili su predstojeći napad.¹⁴²

Nakon smrti Petra Berislavića, bansku čast preuzeo je 1521. krbavski knez Ivan Karlović. U njegovo vrijeme uslijedile su najveće osmanske provale, stoga je na njegova leđa pao najveći teret obrane Hrvatske. Iste godine kada je preuzeo bansku čast, Osmanlije su konačno uspjeli osvojiti toliko željeni Beograd, koji se junački odupirao još od vremena Ivaniša Korvina. Mletačka je Republika nastavila sa svojom politikom odugovlačenja pomoći Hrvatskoj, stoga se Karlović obratio Habsburgovcima za novčanu pomoć. Takva će situacija u konačnici rezultirati i dolaskom Habsburgovaca na prijestolje, nakon što im je iskazano povjerenje, a mogli bismo i reći nada da će se ozbiljnije pozabaviti osmanskim opasnošću. Međutim, uza sve napore hrvatskog bana, skromna pomoć koju je primao nije bila dovoljna za zaustavljanje Osmanlija. Bez većih poteškoća počeli su zauzimati hrvatski teritorij, počevši od Knina, Skradina te Ostrovice. Svoju glavnu uporišnu točku, krbavski Obrovac, ban Karlović uspješno je branio do konačnog pada 1525., nakon čega je južna Hrvatska, izuzev Klisa, postala dijelom Osmanskog Carstva.¹⁴³

Nakon kolapsa prve linije obrane, postalo je jasno da će Osmanlije sada lakše doći do same Ugarske, prije svega zbog nešto lakšeg terena, koji nije bio premrežen utverdama kao prva linija obrambenog sustava. Međutim, u godinama koje su prethodile porazu na Mohaču, dolazi do promjene koja će dugoročno imati veliki utjecaj. Hrvatski je ban tih godina dobio prvu ozbiljniju pomoć u ljudstvu od strane austrijskog vojvode Ferdinanda pa je očito da su i Habsburgovci konačno shvatili da im je osmanska vojska pred vratima. Smatram da je taj oslonac kasnije bio razlog za nuđenje hrvatske krune Habsburgovcima, čime će započeti nova era hrvatske povijesti.¹⁴⁴ Kraj jedne ere, možemo slobodno reći, predstavljala je bitka i ugarski poraz na Mohačkom polju 1526. godine.

Vojna nadmoć Osmanskog Carstva uoči Mohača bila je neupitna. Njihove zemljoposjedničke konjaničke odrede, timarijske spahije, brojile su između 70 000 i 80 000 ljudi. Janjičara je bilo oko 11 000, kraljeve konjice dvostruko manje, dok su topnički odredi brojili oko 700 ljudi. Pješaci azapi, opremljeni lukovima i strijelama, brojili su oko 10 000 ljudi za ovaj vojni pohod. Konačno, lakih konjanika, poznatih kao akindžija, bilo je nekoliko

¹⁴² Ibid, str. 88.

¹⁴³ Šanjek, *Povijest Hrvata*, str. 364-366.

¹⁴⁴ Palfy, *The Origins and Development...*, str. 14.

tisuća, što nam konačno daje brojku od preko 100 000 vojnika spremnih za pohode. Konkretno, za bitku na Mohaču osmanska vojska opremljena je s oko 60 000 vojnika, dok je ugarska strana raspolagala s oko 26 000 vojnika.¹⁴⁵ Kao što je vidljivo iz sljedeće tablice, Osmansko Carstvo po svemu je nadmašivalo potencijale Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva:

Osmansko Carstvo i Ugarsko Kraljevstvo oko 1520. godine¹⁴⁶

	Osmansko Carstvo	Ugarska
Područje (km ²)	1 500 000	320 000
Stanovništvo	12-13 000 000	3 300 000
Godišnji prihodi (floreći)	4-5 000 000	250-260 000
Oružane snage	100-120 000	30-40 000

Osmanska osvajanja nakon Mohača do uspostave novog obrambenog sustava

Ugarska je pretrpjela teški poraz na Mohaču, izgubivši pritom mnoge velikaše, kao i samog kralja Ludovika II. Jagelovića. Premda je sada Sulejman imao otvoren put do Budima, u koji je i ušao iste godine, nije mogao okupirati cijelu državu. Osmanska se vojska povukla iz Ugarske, zauzevši samo Srijem.¹⁴⁷ Smrću Ludovika II. prekinuta je dinastička veza ugarskog i hrvatskog dijela države, stoga je trebalo što prije postaviti novu osobu na prijestolje, koja će ujedno nastaviti borbu protiv Osmanlija. Hrvatskom se plemstvu kao jedini kandidat nametao Ferdinand Habsburški, s obzirom na to da je već bio aktivan u zaustavljanju Osmanlija. Upravo je on izabran za hrvatskog kralja na saboru u Cetinu 1. siječnja 1527. godine. Slavonija, s druge strane, nije bila toliko pogođena osmanskim napadima kao Hrvatska pa nije bilo velike suglasnosti oko izbora nadvojvode Ferdinanda za kralja.

¹⁴⁵ Agoston, *Ottoman Conquest and the Ottoman Military Frontier in Hungary*, str. 88-89.

¹⁴⁶ Palfy, Geza, *The Habsburg Defense System in Hungary Against The Ottomans In The Sixteenth Century: A Catalyst Of Military Development In Central Europe*, in *Warfare in Eastern Europe 1500-1800*, Lieden-Boston, 2012., str. 35.

¹⁴⁷ Agoston, *Ottoman Conquest and the Ottoman Military Frontier in Hungary*, str. 90.

Slavonski će staleži odlučiti da za kralja žele Ivana Zapolju, koji je izabran u Dubravi kod Čazme 6. siječnja iste godine.¹⁴⁸

Međutim, ponovni dolazak Osmanlija do Budima prouzročio je novoizabrani kralj Ferdinand. Sulejman je podržavao njegova protukandidata Ivana Zapolju, kojeg je, dolaskom u Budim 1529. godine, ustoličio kao osmanskog vazala, a zauzvrat je sultan primao godišnji danak te mu je dopušteno dovođenje janjičara u gradsku utvrdu. Ferdinand I., iz svoje prijestolnice Beča, 1531. ponovno dolazi u Ugarsku te opsjeda Budim, na što Sulejman dovodi vojsku te prodire do Kisega¹⁴⁹, nedaleko Beča.

Zapoljina smrt 1541. ponovno je dovela Ferdinanda u Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo. Iste godine Sulejman reagira zauzećem Budima, ali sada uspostavlja izravnu osmansku upravu, odnosno Budim postaje sjedište nove pokrajine (beglerbegluka) Osmanskog Carstva.¹⁵⁰ Strateška osvajanja nastavlja pretvaranjem Erdelja u vazalnu državu, a sredinom stoljeća područje oko Temišvara, u današnjem Banatu, postaje drugi osmanski beglerbegluk u Ugarskoj.¹⁵¹

Građanski rat u Ugarskoj nakon pada Mohača doveo do je do slabljenja Kraljevstva, što je negativno utjecalo i na obranu granica. Samim time, Sulejman je relativno lagano osvajao nova područja unutar Ugarske, što je dovelo i do pada Budima. No, osmanskim osvajanjem Stolnog Biograda te Pečuha 1543. Sulejman gradi prsten utvrda oko samog Budima, što će konačno ozbiljno natjerati Habsburgovce na organiziranje ozbiljnijeg otpora Osmanlijama.¹⁵²

Glavna prednost ugarske obrane ogledala se u geografskom položaju (rijeka, močvare, Balaton), gdje su se mogle provesti i nove reforme u vidu obnove postojećih i gradnje novih utvrda. Istodobno, sredinom četrdesetih godina 16. stoljeća Osmanlije su vodili pohode prema svojim istočnim zemljama, kao i na Mediteranu, što je bar nakratko Ugarskoj dalo prostora za smišljanje načina obrane. Ugarska je to kratko razdoblje mira iskoristila tražeći pomoć od Beča, kao i cara Karla V., a na konferencijama u Beču i Požunu izneseni su prijedlozi o obrani. Razgovaralo se o jačanju dvoraca, odnosno povećanju broja vojnika za njihovu obranu, zatim o pronalasku načina za njihovo financiranje te o načinu dopremanja zaliha

¹⁴⁸ Šanjek, *Povijest Hrvata*, str. 368-370.

¹⁴⁹ Kiseg je tada uspješno obranio senjski kapetan Nikola Jurišić, čiji se spomenik i danas tamo nalazi.

¹⁵⁰ Agoston, *Ottoman Conquest and the Ottoman Military Frontier in Hungary*, str. 91.; Inalcik, *Osmansko Carstvo...*, str. 41-43.

¹⁵¹ Inalcik, *Osmansko Carstvo...*, str. 44.

¹⁵² Palfy, *The Habsburg Defense System in Hungary...*, str. 38-39.

hrane i oružja.¹⁵³ Trebalo je osnovati posebne obrambene zone na pograničnim područjima, koja će biti dodatno utvrđena. Prije svega je velik problem predstavljala financijska ograničenost Ugarske pa su se 1546. obratili Ferdinandu I. za pomoć, tražeći da preuzme brigu nad određenim utvrdama.¹⁵⁴ Opasnost je sada već uvelike prijetila, jer Osmanlije nakon zauzimanja Srijema više nisu imale prirodnih prepreka sve do Balatona.¹⁵⁵ Međutim, ta pomoć neće biti kratkoročna jer će austrijske zemlje pod Habsburgovcima više od stoljeća biti prisiljene novčano sudjelovati u obrani od osmanske opasnosti. Posljedica takvih događaja osnivanje je Dvorskog ratnog vijeća 1556. u Beču (*Wiener Hofkriegsrat*), koje je uvelike pridonijelo razvoju i realizaciji obrambenih strategija.¹⁵⁶ Konačno je do kraja šezdesetih godina 16. stoljeća osnovan pogranični sustav utvrda, koji se prostirao od Jadrana do Erdelja. Taj se lanac, kojeg je činilo stotinjak utvrda, podijelio u šest generalata, od kojih je prvoosnovani bio hrvatski sa središtem u Bihaću, a zatim od 1579. u Karlovcu. Drugi je bio Varaždinski, zatim Kaniški, Đurski (Győr), Gornjougarski ili Košički te generalat koji se protezao uz rudarske gradove duž rijeke Gran (bergstädtische). Osim spomenutih generalata, veliku važnost u obrani države imala je i utvrda Komoran, čija je lokacija na Dunavu uvelike pridonosila obrani Beča.¹⁵⁷

Sve utvrde u novom obrambenom sustavu imale su svoju specifičnu ulogu, ovisno o geografskom položaju. Glavne su brojile između 1 000 i 1 500 ljudi, dok su one manje imale upola manje ljudi, a u njihovoj su se blizini nalazile i pomoćne utvrde sa stotinjak vojnika. Nadalje, bitno je da je i broj mobiliziranih vojnika porastao pa je tako u novom obrambenom sustavu bilo uključeno oko 20 000 vojnika, dok je njihov broj prije Mohača iznosio između 7 000 i 8 000.¹⁵⁸

Zaključno, ovo poglavlje predstavlja glavni dio rada te pokriva vremensko razdoblje od kraja 14. stoljeća pa sve do sredine 16. stoljeća. Početak tog razdoblja obilježila je pedesetogodišnja vladavina Sigismunda Lukemburškog, koji se prvi iole ozbiljnije počeo baviti obranom od Osmanlija. Sam početak takvih vojnih kampanja nije bio uspješan, za što je dokaz kršćanski poraz u bici kod Nikopolja, gdje je i sam kralj jedva izvukao živu glavu.

¹⁵³ Palfy, *The Habsburg Defense System in Hungary...*, str. 40-41.

¹⁵⁴ Među njima ćemo navesti neke: Dubove, Kapošvar, Lak, Somogyvar, Pasta, Szecseny, Bujak.

¹⁵⁵ Palfy, *The Origins and Development...*, str. 24.

¹⁵⁶ Njegova je zadaća bila opremanje i opskrba vojske, kao i održavanje utvrda; Palfy, *The Habsburg Defense System in Hungary...*, str. 41.; Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. V., str. 310.

¹⁵⁷ Palfy, *The Habsburg Defense System in Hungary...*, str. 45.

¹⁵⁸ Ibid, str. 52.

Međutim, kraljevi problemi koje su mu zadavali bosanski velikaši, zatim borba za prevlast nad Dalmacijom, kao i obveze na Zapadu, spriječile su ga u ozbiljnim pokušajima zaustavljanja osmanskih prodora u Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo.

Istovremeno, Osmansko je Carstvo bilo pogođeno dotad neviđenom krizom koju je prouzrokovao poraz od mongolske vojske 1402. godine. Kriza je dovela i do građanskog rata, međutim, takvo stanje ugarski kralj nije bio u mogućnosti pretvoriti u svoju prednost. Tek je pred kraj vladavine Sigismund počeo stvarati temelje obrambenog sustava, koji će kasnije poslužiti Matiji Korvinu za puno ozbiljniji projekt sustava obrane Kraljevstva.

Pa ipak, vojno stanje u državi nakon Sigismundove smrti morao je popravljati Ivaniš Korvin. Premda vrhunski vojskovođa i budući regent, doživio je teže poraze od Osmanlija kod Varne i Kosova, da bi pred kraj svoje vladavine junački obranio Beograd, što ga je u konačnici koštalo života. Koliko je stanje na Balkanu za njegove vladavine bilo alarmantno, govori nam i to da su Osmanlije uspjeli zauzeti toliko željeni Carigrad, koji je 1453. godine konačno i pao u njihove ruke.

Njegov sin Matija vlast je preuzeo s 15 godina, ali ga to nije spriječilo u svojoj odlučnosti da popravi stanje u Kraljevstvu, kao i da konsolidira stanje na južnim granicama, gdje osmanske jedinice vrše sve češće provale i pljačke. Njegova tridesetogodišnja vladavina obilježena je kako borbom protiv Osmanlija, tako i ambicijama na Zapadu, za koje je Matija trošio velike svote novca. Shodno tome, morao je uvoditi nove poreze i namete te se odupirati zahtjevima visokog plemstva, koje je nastojalo smanjiti svoje obveze u obrani Kraljevstva. Povećanjem prihoda državne blagajne kralj je mogao uspješnije djelovati na južnim granicama, gdje je dodatnim utvrdama i dvorcima učvrstio obranu.

Sav taj trud i napor za obranu Kraljevstva imao je učinka samo za njegova života, jer već za njegovih nasljednika iz dinastije Jagelovića južne granice popuštaju, što konačno 1521. dovodi do pada Beograda, najbitnije utvrde na južnim granicama Kraljevstva koja se odupirala Osmanlijama skoro čitavo stoljeće. Porazom na Mohaču završit će jedna era Ugarsko-Hrvatske povijesti, a započet će građanski rat koji će dodatno oslabiti obranu države. Na Saboru u Cetingradu 1. siječnja 1527. za novog kralja biva izabran Ferdinand Habsburški, koji će za protivnika imati Ivana Zapolju, izabranog od strane slavonskog plemstva. Rat koji je potrajao do 1538. išao je na ruku Osmanlijama, koji su u tom razdoblju već osvojili veliki dio Slavonije te došli do Beča, kojeg nisu uspjeli osvojiti. Međutim, nije trebalo dugo čekati

da padne i Budim, što se dogodilo 1541. Takvo je stanje natjeralo Ugarsku na traženje ozbiljnije pomoći iz Beča i ostatka Europe pa će tako sredinom stoljeća doći do osnivanja dodatnih pograničnih utvrda od Erdelja do Jadrana. Taj je lanac činilo stotinjak utvrda podijeljenih u šest generalata, na čijem se području i uvelike povećao broj vojnika pa je tako dodatno ojačana obrana.

VOJNI I TEHNOLOŠKI KAPACITETI DVIJU SILA

Vojnotehnološki razvoj osmanske države

Razvoj osmanske vojske, o kojoj će ovdje biti riječi, počeo je dvadesetih godina 14. stoljeća. Naime, vojni se ustroj vrlo pomno i sustavno razvijao, najviše zahvaljujući vrsnim sultanima, od kojih se svakako ističe Mehmed II. Osvajač, koji je bio fasciniran vojnom tehnologijom te je i sam svojevremeno nadzirao centre za razvoj, kako oružja, tako i sam napredak vojske. Rani nedostatak vojske bilo je pješništvo i slabo razvijena tehnologija. I jedna i druga komponenta počet će se razvijati tek nakon doticaja s europskim narodima. Tako je početna vojska bila sastavljena većinom od nezavisnih grupica plemenskih ratnika i dobrovoljaca, koji su uspjeli izvojevati pobjede nad bizantskim magnatima, ali zbog nerazvijenosti tehnologije i pješništva nisu bili u mogućnosti zauzeti utvrđena mjesta. Samim time, njihove početne taktike svodile su se na opsade te prekid opskrbe. Prvotna se vojska sastojala od turkomanskih konjanika koji su bili nagrađivani plijenom za vrijeme mnogih pljački. Za vrijeme Osmana i tadašnjeg širenja teritorija, dolazi do potrebe razvoja stalne vojske, koja će sada primati redovnu plaću. Novi su pješnički odredi nazvan *jaja* (tur. *Yaya*)¹⁵⁹, a kako se država širila na Balkan, njih su većinom činili kršćanski vojnici. Turkomanske je jedinice Orhan odlučio koristiti kao interventne pa ih je premjestio prema granici, gdje su dobili i nove nazive, *akindžije* i *delije*. Za Murata I. su *jaja* odredi postali stajaćom sultanovom vojskom, ali prestaju biti plaćani redovito, već se kompenziraju plijenom.¹⁶⁰ Naime, glavni nedostatak ovih ranih jedinica je bila povremena narav ratovanja, što navodi na zaključak da im je nedostajalo iskustva i profesionalnosti. Glavno oružje su im bili luk i strijela, a s daljnjim razvojem vojske, *jaja* odredi će postati pomoćna jedinica vojske zadužena za gradnju mostova, cesta i ostale infrastrukture. To nam je samo pokazatelj kako je glavna karakteristika početaka osmanske vojske bila njena elastičnost, odnosno sposobnost prilagodbi potrebama svog vremena. Rani osmanski vladari imali su zadaću reorganizacije turkomanske konjice u efikasnu provincijsku vojsku, međutim, tu se javljaju problemi. Prije svega, bilo je nedovoljno vodstva i kontrole, što je vodilo tome da su te jedinice bile odane samo svojim neposrednim zapovjednicima. Zatim su problem stvarali ti isti vojni zapovjednici, koji su nastojali stvoriti vlastiti ugled u novoosvojenim područjima, a i sama je nomadska vojska bila izrazito nedisciplinirana i neuvježbana. Murat I. je nastavio provoditi

¹⁵⁹ *Jaja* vojnici se u mirnodopskim uvjetima ne bore, već rade na svojoj zemlji, a tijekom rata primaju dnevnu plaću te su oslobođeni poreznih davanja.

¹⁶⁰ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 25.

reforme; ovaj puta jaja odredi gube na svojoj važnosti u korist janjičara i spahija, o čemu će biti riječi u posebnom odlomku. Ovdje je bitno naglasiti kako su u razdoblju prilagodbe vojske, dakle skoro do kraja 14. stoljeća, Osmanlije ovisile o učinkovitosti i doprinosu odreda koje su im slali balkanski vazali.¹⁶¹ Osmanskim je vladarima bilo jasno kako su nužne reforme, što će kasnije dovesti do stvaranja novog, timarskog sustava.¹⁶²

Početak osvajanja teritorija na europskom kopnu, novim je posjedima upravljala država, ali su se oni dijelili vojnim zapovjednicima i vojnicima, koji tako postaju timarski spahije. Takav je naziv postao uobičajen za „osmanski feudalizam“ koji obuhvaća vojničku kastu čiji je zadatak bio upravljati pokrajinama.¹⁶³ Ovisno o poreznoj vrijednosti postoje tri kategorije zemlje, a to su:

- a) timar 2 000 – 19 999 akči
- b) zijamet 20 000 – 99 999 akči
- c) has preko 100 000 akči¹⁶⁴

Vrlo je bitno naglasiti kako država dodjeljuje samo dio prihoda od poreza, a ne vlasništvo nad zemljom, prilikom čega država spahijama zadržava pravo oduzimanja uprave nad zemljom ukoliko isti više nije u mogućnosti obavljati vojnu službu. Međutim, dokle god je u mogućnosti, spahija je dužan vojno sudjelovati s konjima, oružjem te ostalom opremom, a ovisno o visini prihoda od zemlje, i dodatnim opremljenim pratiteljima. S obzirom na to da je osmanska država nagrađivala uspjehe, spahija je mogao i povećati svoj timar, što je vrijedilo i u obrnutom slučaju, dakle bivala bi mu oduzeta zemlja u slučaju neposlušnosti te vojnih neuspjeha. Upravo se u efikasnosti timarskog sustava, koji je na vrhuncu bio sredinom 15. stoljeća, ogleda uspjeh osmanske vojske.¹⁶⁵

¹⁶¹ Ibid, str. 26.

¹⁶² Više o timarskom sustavu i agrarnim odnosima u Osmanskom Carstvu vidi: Moutafchieva, Vera, *Agrarian Relations in the Ottoman Empire in the 15th and 16th Centuries*, East European Monographs, Columbia University Press, New York, 1988.

¹⁶³ Timarskim je spahijama na čelu bio sandžakbeg, čiji je nadređeni bio beglerbeg; vidi: Holjevac, Željko, Moačanin, Nenad, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, Leykam interantional, Zagreb 2007., str. 117.

¹⁶⁴ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 125.; Uyat, Erickson, *A Military History of the Ottomans...*, str. 53.; Tanović, *Historija Bosne*, str. 231.

¹⁶⁵ Uyat, Erickson, *A Military History of the Ottomans...*, str. 54.

Početni uspon vojske doveo je do stvaranja institucije robovlasništva, što će kasnije biti zamijenjeno novim sustavom – dankom u krvi (tur. devşirme). Prvotno su robovi trenirani i organizirani pod strukturom novih jedinica – janjičara. U početku su trenirani dvije godine, radili su u arsenalu, zatim u poljoprivredi. Učili su turski jezik i kulturu te se postupno islamizirali. Glavna obuka trajala je od četiri do osam godina, a naglasak je stavljen na njihovu odanost sultanu, što će i ostati glavna odlika novih vojnika proizašlih iz sustava danka u krvi. Gledajući iz vojne perspektive, ratni zarobljenici koji su postajali osmanski vojnici nisu navikli na osmanski vojni režim, stoga bježanje iz vojske nije bila rijetka pojava. Razvojem devşirme, djecu se lakše uči odanosti sultanu, stoga oni postaju poslušni i spremni na svaku zapovijed.¹⁶⁶

Uskoro janjičari dobivaju na važnosti te postaju čuvari teritorijalnog integriteta centralizirane države te se brinu da ostale vojne grupe budu odane sultanu. Kako ih je u početnom razvoju bilo vrlo malo, nastaju novi pješачki odredi, azapi. Oni su bili poluplaćenici financirani iz provincija, a u početku su ratovali samo za vrijeme pojedinih vojnih kampanja, da bi se vremenom preselili u gradove te postali sve češće korištena vojna jedinica. Glavno je oružje pješastva u doba početnog razvoja vojske bio luk i strijela, a većinu iskustva su stjecali u ratovima protiv Srbije i Bugarske na bizantskoj strani. Ta je činjenica kasnije igrala veliku ulogu, jer su na taj način osmanski vojnici uvidjeli slabosti Bizanta te balkanskih naroda, ali istovremeno su se upoznavali s terenom kojim će kasnije često prometovati. Kako smo već rekli, sredinom 14. stoljeća započinju prva osvajanja na europskom kontinentu, a na novoosvojena područja osmanska država naseljava nomade iz Anatolije. Takvom se politikom postižu dva cilja; mijenja se etnička slika europskih posjeda te se ukroćuje karakter nomada koji sada postaju odaniji u novom okruženju. Kao takvi postali su pomoćni odredi zaduženi za pomoć prilikom transporta vojske i materijala. Kako taj dio Balkana nije bio umrežen utvrdama, i one malobrojne su relativno lagano padale u osmanske ruke. Pobjedom na rijeci Marici 1371. godine Osmansko Carstvo steklo je nove bizantske, srpske i bugarske vazale, što je dodatno ojačalo snagu osmanske vojske.¹⁶⁷ Doba Murata I. (1360.-1389.) karakterizirao je početni uspon vojske, ali sam je sultan započeo nekoliko važnih procesa. Prije svega, organizirao je sustav timara kojem su bile podvrgnute provincijske jedinice te je stvorio financijski aparat neovisan o vojno-zapovjednom sistemu, u sklopu kojeg se početno stvorila robovska stalna vojska. Administrativni poslovi postali su učinkovitiji, a financijska situacija

¹⁶⁶ Ibid, 55.

¹⁶⁷ Fine, *The Late Medieval Balkans...*, str. 345-347.

omogućila je da krize i porazi ne poremete državu toliko da ne može funkcionirati. Murat je proširio osmansku vlast u Anatoliju, ali mu je u tome pomoglo lukavstvo. Naime, njegova se vojska nije htjela boriti protiv drugih muslimana, stoga je Murat odlučio Anatoliju osvojiti pomoću kršćanskih vazala, što mu je u konačnici i uspjelo pred sam kraj vladavine, 1387. Obrnuto, u pohodima u Europi koristio je vojsku sastavljenu od vazalnih emirata iz Anatolije. Zahvaljujući politici promjene saveznika te korištenja vojne snage brojnih vazala, osmanski je vojni sustav vrlo brzo napredovao.¹⁶⁸

Posljednja bitka koju je Murat I. vodio bila je ona na Kosovu polju 1389. godine. Značajna je za praćenje razvoja vojnih taktika, prije svega zbog udjela pojedinih vojnih jedinica prije i za vrijeme bitke. Ukupan broj vojnika vjerojatno nije prelazio 40 000, od čega su polovicu podjednako činile osmanski konjanički odredi, dakle akindžije i spahije. Ostatak su činili azapi, jaja odredi, čuvari utvrda te vojska vazalnih emirata, kao i onih kršćanskih. Pomoćni su odredi služili za pomoć pri zaprekama na terenu, a vojsku su pratili i brojni trgovci i obrtnici koji su koristili vlastiti kapital za ulaganja, pri čemu im država osigurava samo sigurnost, a ponekad i transport. Na Kosovu je sultan koristio vojnu taktiku koja će se ustaliti u osmanskim pohodima. U bitkama na europskom tlu, lijevo su krilo činile anatolske jedinice, dok je desno pripalo europskim. U bitkama na azijskom tlu taj je raspored bio obrnut. Kosovska je bitka završila objavom pobjede i srpske i osmanske vojske, međutim smatram da su Osmanlije ipak iz ove bitke izašli kao manji gubitnici. To se prije svega može potkrijepiti time što srpska strana nije mogla brzo nadoknaditi gubitke u bici, dok su se Osmanlije još i učvrstili na Balkanu. Kako ni Osmanlije nisu ostvarili premoć u bici, trebaju se sagledati i mogući uzroci. Naime, osmanska je vojska još uvijek u fazi prilagodbe na reforme koje je pokušavao provesti Murat I. Pješništvo je lakše naoružano od teškog balkanskog pješništva koje je favoriziralo obrambenu formaciju. Osmansko konjaništvo, akindžije, još razvija svoje vještine, dok su i spahije još pod fazom prilagodbe. Neuspjelom se osmanskom napadu pridodaje i sultanova taktika, koja očito nije bila doradana do savršenstva.¹⁶⁹

Međutim, već je Muratov nasljednik Bajazid uspio europskoj vojsci kod Nikopolja nanijeti teži poraz, o čemu je već bilo riječi. U toj su bici janjičari imali posebnu ulogu protiv viteškog konjaništva upotrebom zašiljenih kolaca i vještom prilagodbom na teren, što

¹⁶⁸ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 17-21.

¹⁶⁹ Uyat, Erickson, *A Military History of the Ottomans...*, str. 24-26.

dokazuje kako Osmanlije već dobro poznaju prostore na kojima ratuju. „Posljednji križarski rat“, kako ga se često naziva, dodatno je ojačao osmanski utjecaj na ovom dijelu Balkana, nakon čega Dunav postaje strateška granica. Ali Bajazid je svojim reformama vojske, daljnjom birokratizacijom uprave, promjenama poreznog sustava te smanjenjem utjecaja azapa doveo do pobuna u anatolskom dijelu države i već spomenute Timurove intervencije.¹⁷⁰ Nakon interregnuma, novi se sultan Murat II. okrenuo napadačkoj politici, zarativši i s Mlečanima. Sve veća vojna aktivnost dovodi do bržeg razvoja tehnologije, na što će velik utjecaj imati sultan Mehmed II. Za vrijeme prisilnog izbjivanja s prijestolja, od 1446. do 1451., Mehmed II. je stvarao plan za buduće reforme, što donekle podsjeća na Sigismundove planove o obrambenim sustavima za vrijeme zarobljeništva u Sieni. Mehmed je prvo topničke jedinice pretvorio u svoju stalnu vojsku, počeo je zapošljavati europske majstore te Drinopolje (Edirne) pretvara u državno središte za razvoj vojske, gdje će biti izrađeni mnogi topovi od kovanog željeza.¹⁷¹ U planu razvoja bila je i mornarica, ali se ona nešto sporije razvijala zbog potrebe većeg broja stručnjaka kojima sultan nije raspolagao. S Mehmedovim ponovnim stupanjem na vlast 1451. godine, u razvoju osmanskog vojnog sustava nastupa tzv. klasično doba, koje će potrajati sve do početka 17. stoljeća.¹⁷²

Podjela osmanske vojske

Kako bi imali pregledniji uvid u vojni sustav Osmanskog Carstva, ovdje ćemo na jednom mjestu sažeti osnovnu podjelu vojske. Premda su Osmanlije razvile i pomorsku vojsku, naglasak ćemo zadržati na onoj kopnenoj. Ona se dijeli na tzv. „robove Porte“ (*tur. kapikulu*) te provincijsku vojsku.

a) Sultanova (*kapikulu*) vojska

Svojevremeno postaju glavna sultanova stalna vojska, u čijim su počecima sudjelovali zatvorenici i plaćenici, neovisno o vjeri, da bi kasnije većinu ovih odreda činili mladi regruti kroz sustav danka u krvi. Počeci ove vojske sežu u doba Murata I., a za Mehmeda II. dobivaju stalni karakter te postaju najprestižniji dio vojske. Glavne jedinice ove vojske čine janjičari, topnički odredi te kapikulu konjanici.

¹⁷⁰ Ibid, 30.

¹⁷¹ Proizvodile su se kugle promjera 40cm te 74 topa na 14 opsada; vidi: Nicolle, David, McBride, Angus, *Armies of the Ottoman Turks 1300-1774*, Bloomsbury, USA 1983.

¹⁷² Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 55.

○ Janjičari

Janjičari su najvažnije pješачki odredi unutar kapikulu odreda. Bili su podijeljeni u 101 bataljun, a manji dio je bio zadužen za lov te pratnju sultanu u ratu kao njegova osobna straža. Selim I. (1512-1520) stvorio je novi ogranak, „agini odredi“, koji je služio kao osobna straža svoga zapovjednika, age, ali su bili zaduženi i za red i mir u Istanbulu. Janjičari su trebali biti spremni za rat u bilo kojem trenutku, a bili su trenirani redovito u posebnim centrima te nisu smjeli sklapati brakove. Njihov broj nije premašivao 30 000 za Sulejmana Veličanstvenog, a premda nisu bili najbrojniji odredi, bili su najvažniji dio sultanove vojske, prvenstveno zbog organizacije, discipline te učinkovitih treninga.¹⁷³ Njihov je broj rastao usporedno s tehnološkim razvojem oružja, prije svega vatrenog. Krajem 16. stoljeća janjičara je bilo i preko 35 000. U mirnodopskim uvjetima bili su zaduženi za sigurnost ključnih točaka Carstva. U Carigradu su, pak, obavljali policijske dužnosti, a u drugim su gradovima čuvali glavna vrata te mnoge važne utvrde. Isplaćivana im je plaća svaka tri mjeseca, uz dodatne bonuse za hrabru i iznimnu službu, s time da se nakon primitka plaće iznova zavjetuju na vjernost.¹⁷⁴

Janjičari su imali nekoliko simbola, od kojih su najčešći bile tetovaže na ramenu te specifične uniforme, koje su bile standardizirane barem dvjesto godina ranije nego u Europi. Status je određivala boja pa je tako žuta obuća odavala visoke zapovjednike, crna nešto mlađe oficire, dok je crvena bila rezervirana za obične vojnike. Junačka su djela bila nagrađivana turbanima, što je opet bila oznaka ranga i prestiža, zahvala za hrabru službu, što su sultani iznimno cijenili.¹⁷⁵

Od oružja su janjičari prvo koristili luk i mačeve¹⁷⁶, kratko koplje, sjekire, dok se vatreno oružje počelo koristiti vjerojatno sredinom 15. stoljeća. U drugoj polovici 16. stoljeća uvedena je upotreba ručne granate. Unatoč razvoju oružja, najčešće su korišteni luk i strijela. Naime, oko toga postoji vrlo zanimljiva priča koja govori o tome da su određene vojne jedinice jednostavno odbijale koristiti novo, modernije oružje. Sredinom 16. stoljeća Osmansko je Carstvo vodeće što se tiče vojne tehnologije, topništvo i pješastvo je odlično

¹⁷³ Početkom njegove vladavine, za vrijeme Mohačke bitke, janjičari su brojili oko 11 000 ljudi; Agoston, *Ottoman Conquest and the Ottoman Military Frontier in Hungary*, str. 88.

¹⁷⁴ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 123.; Murphey, Rhoads, *Ottoman Warfare 1500-1700*, UCL Press, London 1999., str. 43.

¹⁷⁵ Uyat, Erickson, *A Military History of the Ottomans...*, str. 38-39.

¹⁷⁶ Nose se preko ramena.

prihvatilo nova vatrena oružja, međutim elitno konjaništvo, spahije, ostaju vjerni strijelama, tradiciji dugoj nekoliko stoljeća. Prije svega, oni su smatrali da vatreno oružje koriste samo niže klase (janjičari)¹⁷⁷, a osim toga ono im je bilo neprihvatljivo jer je bilo veoma „prljavo“, odnosno sama upotreba baruta je uništavala njihove uniforme. Nadalje, luk i strijela su zahtijevali godine vježbanja i usavršavanja, dok je za korištenje vatrenog oružja bio potreban barut i okidač, što je njima bilo ispod časti. Bilo kako bilo, luk i strijela su bili daleko precizniji, domet je bio neusporediv, jednako kao i brzina paljbe i preciznost, što je dovelo do toga da su spahije nastavili koristiti oružje koje im je najviše odgovaralo za borbu, jer je ipak učinkovitost morala biti na prvom mjestu. Privikavanje na novu vrstu oružja uzelo bi previše vremena, kao i korištenje tijekom borbe pa su tako luk i strijela i tijekom 16. stoljeća ostali glavno oružje osmanskih elitnih konjanika.¹⁷⁸ Brzina paljbe je, dakle, bila odlična, a i strijelci su bili istrenirani, što im je omogućilo domet i do tristo metara, dok se iz vatrenog oružja moglo jedva pogoditi protivnika na sedamdeset metara.¹⁷⁹ Janjičari strijelci obučavani su do 6 godina, a razvojem i upotrebom muškete streličarstvo postaje vrsta zabave i sporta.¹⁸⁰

○ *Topničke jedinice*

Razvoj novog oružja, kao što su topovi i puške, bio je ograničen na određene vojne jedinice. Timarska konjica ih zbog svojih brzih kretnji nije mogla koristiti, ali su zato kapikulu pješaci, odnosno janjičari, pod Mehmedom II. već usavršili njihovu uporabu. Porazi u istočnoj Anatoliji u vrijeme Bajazida II. potaknuli su sultana na daljnji razvoj oružja pa tako u uporabu ulaze arkebuze i mobilnije topništvo. Osnovane su i posebne jedinice koje su bile zadužene za razvoj oružja te transport tamo gdje je bilo potrebno. Za Bajazida II. dolazi do potpune afirmacije topništva, koje je, kao i janjičari, bilo podijeljeno u bataljune. S obzirom na to da su topovi i topovske kugle usporavale vojsku, uvedene su posebne jedinice zadužene za transport pomoću novih kola specijaliziranih upravo za teški teret. Ništa manje važni nisu bili ni rudari koji su bili zaduženi za kopanje tunela kako bi se iznenadilo protivnika, kao i jedinice zadužene za proizvodnju i korištenje mina, granata i raznih ručnih bombi. Rudari su bili podijeljeni u dvije skupine; jednu koja je bila uz janjičare te pomagala u napadima na utvrđena mjesta te drugu koja je bila vezana uz timar pod zapovjedništvom provincijske

¹⁷⁷ S obzirom na to da su janjičari većinom regrutirani dankom u krvi, spahije su sebe smatrali klasom iznad „kršćanskih robova“.

¹⁷⁸ Lanan, Nathan, *The Ottoman Gunpowder Empire and the Composite Bow*, The Gettysburg Historical Journal, Volume 9, Article 4, 2012., str. 32-43.

¹⁷⁹ 9-10 hitaca u minuti; Uyat, Erickson, *A Military History of the Ottomans...*, str. 42.

¹⁸⁰ Ibid, str. 42.; više o oružju vidi i: Nicolle, McBride, *Armies of the Ottoman Turks 1300-1774*.

vojske, gdje su sudjelovali u vojnim pohodima. Sredinom dvadesetih godina 16. stoljeća brojili su nešto više od 2 100 ljudi.¹⁸¹

○ *Sultanova (kapikulu) konjica*

Kapikulu konjaništvo se često miješa sa timarskim konjaništvom, odnosno spahijama, ali razlika je prije svega u tome što su prvi održavani u Istanbulu te primaju redovnu plaću, bez posjedovanja timara. Sastoji se od šest divizija, od kojih je četiri osnovao Murat I., a dvije elitne Mehmed I. Prve četiri divizije su se u borbama nalazile s obje sultanove strane, dok su dvije elitne bile s desne strane u sultanovoj blizini, čuvajući ga od potencijalne opasnosti. Njihov je zadatak bio i izviđanje ceste te mostova kojima će proći glavnina vojske. Od oružja su koristili lukove, strijele, sablje, bodeže, sjekire, dakle izbjegavajući teško naoružanje iz istog razloga kao i provincijska konjica – zbog nepraktičnosti rukovanja.¹⁸² Kapikulu konjanika je 1527. godine bilo 5 088, a krajem 16. stoljeća oko 6 000.¹⁸³

b) Provincijske snage

Provincijske su jedinice bile najbrojnija vojska Osmanskog Carstva, a činili su ih timarske spahije, akidnžije te mnogi odredi smješteni u utvrdama i na raznim strateškim lokacijama.

○ *Timarski spahije (spahijsko konjaništvo)*

Pomoću timarskog sustava nastao je najveći broj vojnika koji su služili sultana. Onaj tko je posjedovao timar imao je pravo prikupljati i porez, ali je zauzvrat bio dužan državi vojnu službu. Kako smo već spomenuli, timar se dijelio u tri grupe ovisno o visini prihoda. U vojnom smislu, najmanji timar, onaj do 19 999 akči prihoda pripadao je regularnim vojnicima, dok su zijamet (s prihodom od 20 000 do 99 999 akči) zaslužili vojnici koji su pokazali izvanrednu hrabrost te veliku sposobnost u borbi. Osim njih, zijamet su mogli dobiti i članovi vladajuće klase, odnosno pripadnici središnje vlasti. U praksi, manji timari nisu donosili veliku zaradu, jer su troškovi bile veliki (uključujući i ratnu opremu), stoga su

¹⁸¹ Murphey, *Ottoman Warfare*, str. 45. (vidi tabelu)

¹⁸² Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 124.

¹⁸³ Murphey, *Ottoman Warfare*, str. 45. (vidi tabelu)

prihodi od obrade zemlje više bili egzistencijalnog karaktera.¹⁸⁴ Nadalje, has je bio timar s prihodima većim od 100 000 akči, a dodjeljivao se sultanovoj rodbini, ali i njemu odanim ljudima na visokim pozicijama, kao što su bili beglerbeg i veliki vezir.¹⁸⁵

Kako bi obavljao vojnu dužnost, spahija se morao opremiti konjima, oružjem, hranom i ostalim potrepštinama u skladu s prihodima timara. Uobičajeni je trošak iznosio 6 000 akči za Rumeliju, odnosno europski dio osmanskih posjeda, a za Anatoliju i ostatak Azije između 1 500 i 3 000 akči. Za sve dodatne prihode bili su dužni ponijeti u službu i dodatne vojnike ili konje. Isto tako, hrabrost je nagrađivana i dodatnim bonusima uz redovne prihode.¹⁸⁶

Timarski su spahije živjeli u selu gdje im se nalazio i timar te su ujedno skupljali i porez od seljaka, koji su bili dužni raditi određeno vrijeme za svoje timariote, ali i dati dio hrane. Ti su seljaci imali pravo raditi na zemlji dokle god su je obrađivali i plaćali porez, a to su pravo mogli prenijeti i na svoje sinove. Kada je spahija morao ići u rat, sandžak beg je za svaki sandžak određivao jednog spahiju koji će ostati kako bi se brinuo za timar te prikupljao porez.¹⁸⁷

U doba Sulejmana Veličanstvenog, timarskih je spahija bilo nešto manje od 30 000 te su sa svojom pratnjom činili vojnu snagu od oko 70 000 ljudi. Usporedbe radi, kapikulu konjica je imala oko 30 000 ljudi.¹⁸⁸

○ *Posebne vojne postrojbe*

Ove su postrojbe činili čuvari utvrda, čuvari vojnih i trgovačkih puteva (martoloz) te pljačkaški odredi (akindžije i delije). Prvotno su stvoreni *azapi*, koji su u početku zamišljeni kao pomorska snaga, da bi kasnije postali laki pješaci, u pohodima uz topništvo te janjičare. Krajem 14. stoljeća azapi postaju čuvari utvrda, usput nadzirajući skupljanje poreza u svojim okruzima. Kao i janjičari, primali su plaću, ali su porijeklom bili iz Anatolije. U doba najvećeg uspona, za Sulejmana I., azapi su bili podijeljeni na kopnene i pomorske snage.¹⁸⁹

Osim azapa, za čuvanje trgovačkih puteva, planinskih prijelaza, važnih graničnih točaka, čuvanje karavana i sl. bili su zaduženi *martoloz*. Formalno su nastali nešto kasnije od

¹⁸⁴ Holjevac, Moačanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, str. 117.

¹⁸⁵ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 125.

¹⁸⁶ Uyat, Erickson, *A Military History of the Ottomans...*, str. 55.

¹⁸⁷ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 127.

¹⁸⁸ Ibid, 128.

¹⁸⁹ Ibid.

azapa, sredinom 15. stoljeća, a u početku su bili većinom kršćanske vjere. Martolozu su uživali znatne povlastice, pa su tako bili oslobođeni davanja rente spahiji, a bili su i djelomično oslobođeni državnih nameta. Ukinuti su 1721. godine.¹⁹⁰

Najpoznatiju pograničnu postrojbu činili su *akindžije*.¹⁹¹ Do 16. stoljeća već su se ustalili na granicama Osmanskog Carstva, gdje su bili zaduženi za neprestano pljačkanje te odvođenje ljudi u ropstvo. Bili su izuzeti od plaćanja poreza, a plijen im je bio nagrada za službu. Njihov zapovjednik bio je sandžak-beg.¹⁹² Formalno su ukinuti 1595., a krajem 15. stoljeća su na ovim područjima djelovali i *delije*, većinom hrvatski, bosanski te srpski preobraćenici na islam.¹⁹³

Planiranje vojnog pohoda

Osmanlije su se koristili već uhodanim cestama, pri čemu je geografski položaj imao utjecaja na brzinu i uspješnost kretanja vojske. Postojale su rute prema azijskom dijelu države, prema Crnom moru te balkanska ruta. Potonja je od Istanbula išla prema Drinopolju (Edirne), zatim preko Sofije do Niša i Moravom do Beograda. Preko Dunava se nalazila rijeka Tisa, preko koje su Osmanlije imali lakši pristup Erdelju, jer onaj preko Karpata iz Vlaške nije bio prvi izbor. S obzirom na to da je vojska djelomično bila vezana za zemlju, postojala je potreba da se dio vojske vraća u Istanbul. Uz to, loše ceste i teški zimski uvjeti dovodili su do toga da se vojni pohodi pokreću većinom oko travnja, a završavaju do rujna. Demobilizacija je, dakle, vršena zimi, kada su se i planirali pohodi za sljedeću godinu, što znači da su naredbe primane i u mirnodopsko vrijeme, kada zemljoposjednici prikupljaju porez i namirnice. Kako je bilo gotovo nemoguće okupiti svu vojsku odmah u travnju, glavnina se pohoda odvijala u ljetnim mjesecima.¹⁹⁴ Takav razvoj situacije dovodio je do toga da, približavanjem hladnijih mjeseci, zaliha hrane opada, a samim time je nemoguće u jednoj godini isplanirati i povesti vojni pohod na, primjerice, Ugarsku.

Vojni su pohodi zahtijevali veliku količinu oružja, ali je još teže bilo prevoziti hranu, kako za vojnike, tako i za životinje u pratnji. Ovce i stoka pratili su vojsku, dok su se žitarice

¹⁹⁰ Ibid, 129.

¹⁹¹ Murphey, *Ottoman Warfare*, str. 35-36.

¹⁹² Turnbull, *The Ottoman Empire 1326-1699*, str. 17-18.

¹⁹³ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 129.

¹⁹⁴ Ibid, str. 130.

mogle uzgajati i za vrijeme vojnog pohoda. Volovi i bizoni su služili kao vučne životinje, dok su mazge i konji korišteni za nešto lakši teret. Uzimajući u obzir kratke pauze, vojska je dnevno otprilike uspjela prijeći dvadeset i dva kilometra.¹⁹⁵

Prilikom polaska vojske postojala je i posebna ceremonija u Istanbulu. Dio je vojske krenuo dan prije glavnine i sultana kako bi se podigli kampovi i šatori na određenim mjestima. Osim njih, u pohodu su sudjelovali i mnogi majstori i obrtnici, koji su se tako dodatno usavršavali u svom zanatu. Zatim su krenuli janjičari, ostali odredi, visokopozicionirane osobe te veliki vezir i sultan. Postojali su i tzv. zamjenski odredi koji su ostajali u Istanbulu te obavljali gradske dužnosti.¹⁹⁶

Na putu je vojska bila vrlo disciplinirana, a bili su zaduženi za popravke mostova i cesta, kao i postavljanje oznaka na put ukoliko on nije pratio uobičajenu trasu. Prvi su išli akindžije, delije i pomoćni odredi zadužene za uklanjanje prepreka na putu, zatim izvidnica sastavljena od specijalnog konjaništva, janjičari, zatim sultan s najbližim suradnicima, kojima je bokove čuvalo timarsko konjaništvo. Pohod je većinom počinjao rano ujutro, da bi se vojska utaborila do podne. U sredini je bio sultanov šator, kojeg su okruživali janjičari, da bi se zatim utaborile provincijske timarske jedinice. U borbi su janjičari s ostalim odredima štitili sultana i velikog vezira, premda je to bila brojčano najmanja jedinica. Njih su pak štitili rovovi okruženi topovima i kolima, dok su bokove pokrivali spahije koristeći taktike zasjede.¹⁹⁷

Ugarske oružane snage

Razvojem osmanske vojske te sve većom prijetnjom Balkanu i Europi, ugarski su vladari težili ka povećanju snage svoje vojske. Tri sistema na kojima su temeljili vojnu snagu su bili plemićki banderiji (*banderias*), sustav opće insurekcije nižih plemića (*insurrection* ili *generalis exercitus*) te *militia portalis*.

Udarna snaga kraljeve vojske bili su teško oklopljeni plemićki banderiji, čija je snaga bila u proporcionalnom omjeru s plemićkim prihodima. Veličina banderija je bila ograničena, tako da su samo imućniji magnati mogli držati takve jedinice od minimalno 50

¹⁹⁵ Murphey, *Ottoman Warfare 1500-1700*, str. 65.

¹⁹⁶ Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey...*, str. 130.

¹⁹⁷ Ibid, str. 131.

konjanika i pomoćnih odreda pod svojom zastavom. Osim kralja i kraljice, u pratnji su pod zastavom sudjelovali i ostali moćnici krune, a tu su spadali palatin, banovi, vojvode i drugi.¹⁹⁸ Niži plemići, koji nisu imali mogućnost sudjelovanja pod vlastitom zastavom, postajali su familijari (*familiaries*) višeg plemića, bez gubitka vlastitog posjeda i plemićkih prava.¹⁹⁹ Familijari su dobili zemlju na uživanje dokle god su obavljali svoju službu, a imali su i obveze oko posjeda. Osim što su bili vojnici, *familiaries* su mogli biti i savjetnici, upravitelji te gospodarevi predstavnici na dvoru. Oni su skupljali i prihode, bili suci kmetovima koji su živjeli na tom posjedu; zapravo su bili kao menadžeri posjeda svog plemića. U službu su bili pozivani po potrebi, a porez nisu bili dužni plaćati sve dok vrše službu.²⁰⁰ U zamjenu za tu službu bili su opskrbljivani prihodima, prije svega onim dijelom prihoda gospodara čijom zemljom upravljaju. Međutim, kada se govori o sustavu *familiaritas*, važno je naglasiti kako to nije bio ugarski naziv za feudalizam, jer je osnovna razlika u tome što *familiaris* nije držao feud.²⁰¹

Plemići koji nisu postajali *familiaries*, bili su se dužni odazivati županu u slučaju potrebe, a to se vršilo općom insurekcijom. Dakako, te su snage bile nešto slabije od banderija, zbog nedostatka iskustva te slabijeg naoružanja. Razlog tome je ležao u nedostatku novčanih sredstava, a i oni plemići koji su imali opremu, nisu bili u mogućnosti odrađivati posao na visokom nivou. Međutim, u kombinaciji s banderijima, ipak su činili malo veću snagu. U takvim situacijama više plemstvo pokušava iskoristiti situaciju te često nakon dobivanja privilegija, ne izvršavaju svoje dužnosti. Kralj se, pak, nije mogao osloniti samo na niže plemstvo, jer iako su činili veliki broj odreda, nisu bili dovoljno uvježbana i djelotvorna vojna snaga. Nakon neuspjeha na bojnopolju i teškog poraza kod Nikopolja, ugarski je kralj shvatio da mora poraditi na vojnoj snazi države. Dekretom iz 1397. godine donesena je odluka da baruni i plemići moraju na svakih 20 kmetova opremiti jednog vojnika, koji će se boriti protiv Osmanlija. Ova odluka začetak je vojne snage znane kao *militia portalis*.²⁰²

Sve veća osmanska opasnost dovela je do toga da kralj postane ovisniji o plemićkoj pomoći pa je tako bio primoran smanjiti njihove obaveze u ratnim uvjetima. Novim dekretom iz 1435., kralj Sigismund donosi odluku da plemići moraju na svakih sto kmetova (*iobagiones*) opremiti tri vojnika i to lukom, strijelom, mačem i kopljem, koji će se boriti

¹⁹⁸ Bak, *Sigismund and the Ottoman Advance*, str. 90.

¹⁹⁹ Bak i Király, *From Hunyadi to Rákóczi*, str. 7., Barnabas Bartok, János Hunyadi, str. 41.

²⁰⁰ Barnabas Bartok, János Hunyadi, str. 42.

²⁰¹ Kurelić, *Status Celjskih grofova kao kneževa Svetog Rimskog carstva*, str. 49-68.

²⁰² Bak i Király, *From Hunyadi to Rákóczi*, str. 63-65., Barnabas Bartok, János Hunyadi, str. 43.

samo u granicama Kraljevstva. Ukoliko su plemići imali manje od trideset i tri kmeta, u tom su se slučaju udruživali, kako bi zajednički mogli poslati opremljenog vojnika. Važno je naglasiti kako se prema dekretu iz 1435. kmet računa jednostavno kao odraz plemićkog bogatstva, jer se zakon ne dotiče veličine plemićkog posjeda. Kralj je planirao koristiti lako konjaništvo te konjanike strijelce protiv osmanskog konjaništva, ali su njegovi planovi ostali samo slovo na papiru. Prema procjenama, u slučaju pune mobilizacije *militia portalis* bi brojila oko 12 000 ljudi, što je doista mogla biti značajna snaga pomoćnih odreda protiv osmanske vojske.²⁰³

Nakon pada Carigrada i pojačane osmanske prijetnje, kralj Ladislav V. donio je novi dekret prema kojem vojskom zapovijeda Ivan Hunjadi, a svaki je okrug birao plemiće koji su bili dužni osigurati vojnike. Prema ovom dekretu iz 1454. godine, morali su opremiti 4 naoružana strijelca te dva pješaka opremljenih strijelom, štitom i kopljem na svakih sto kmetova. Izdano je i upozorenje da će se dezerteri kažnjavati oduzimanjem posjeda. Novi dekret donosi kralj Matija Korvin 1459., a koji između ostalog, naglašava da svi kmetovi kraljevskih gradova mogu biti mobilizirani, na svakih dvadeset bio je pozvan jedan pod kraljevsku zastavu.²⁰⁴ Vladari prije Korvina su imali problema s neposlušnim plemstvom, prije svega jer su na sve moguće načine pokušavali zaobići financijske troškove, ali isto su tako bili u strahu od naoružavanja vlastitih kmetova, koji su lako mogli zloupotrijebiti svoj novi položaj te se pobuniti protiv plemstva.²⁰⁵

Prema svemu navedenom, banderiji su postali najopremljenija i taktički najuvježbanija vojna jedinica. Za Korvina će te tradicionalne forme vojne organizacije imati veliku ulogu u njegovim ratovima, ali je on uveo i novu vrstu vojske koja će svojedobno postati impresivna vojna sila svog doba. Ona je djelomično ustrojena po uvjetima i tradiciji države, a djelomično po potrebi prilagodbe neprijatelju. Riječ je, dakako, o plaćeničkoj vojsci sastavljenoj od Čeha, Nijemaca, Mađara, koja će tek kasnije dobiti naziv „crna vojska“.²⁰⁶ Matija je bio prvi u Europi koji je uveo i održavao zavidan broj plaćeničke vojske pa je tako krajem njegove vladavine taj broj iznosio oko 20 000 teške konjice, 8 000 pješaka te 9 000 bojnih kola. Prema tome, najbrojnija je bila konjica, među kojima se na južnim granicama ističu *husari*, čija je primarna zadaća bila pljačka teritorija. Srbijanski su seljaci ulazili u vojnu službu ugarskog

²⁰³ Bak i Király, *From Hunyadi to Rákóczi*, str. 63-64.

²⁰⁴ Ibid, str 65. (prema nekima, upravo iz tog razdoblja nastaje ime *husar*, nastalo iz mađarske riječi za broj 20 - *húsz*).

²⁰⁵ Barnabas Bartok, *János Hunyadi*, str. 44.

²⁰⁶ Zanimljivo je primijetiti kako su većina vojnih zapovjednika bili stranci.

kralja u zamjenu za izuzeće poreznih nameta, a bili su poznati kao *vojnici (vojniki)*.²⁰⁷ Brzi upadi na protivnički teritorij, uz pljačku i zasjede glavne su karakteristike borbi na južnim granicama. Postojale su i manje jedinice od 25 ljudi, *turbae*, koje su također služile za manje napade iz zasjede, ali te jedinice nikad nisu napadale masovno, u velikim grupama.

U pismu kralja Matije veronskom biskupu Gabrijelu iz 1490. opisana je vojska, odnosno troškovi koji su kralju potrebni za održavanje vojske kojom trenutno raspolaže. Iz pisma doznajemo da je vojska podijeljena u 3 grupe, od kojih je prva teška konjica (*armigeri*) na koje troši 15 zlatnih dukata mjesečno. Zatim slijedi laka konjica (*huzarones*) koji zahtijevaju 10 dukata. Treća grupa je pješništvo, koje se opet dijeli u više ogranaka, ovisno o naoružanju, opremi i sl. Zanimljivo je dodati i kako Matija naglašava da je uveo pravilo da svaki peti pješak posjeduje arkebuzu. Opisuje svoju vojsku kao utvrdu, gdje se lako pješništvo u slučaju povlačenja skriva iza teže oklopljenih pješaka, dok im bokove skrivaju štitonoše (*clipeati*). Ostatak lakih pješaka ostaje izvan stvorene „utvrde“ te napada kada se ukaže prilika.²⁰⁸

Takav ustroj vojske je bio efikasan, ali je predstavljao velik trošak za kralja, a prihodi su na početku njegove vladavine iznosili 200 000 – 300 000 forinti godišnje. Uz održavanje vojske morao je održavati i južnu granicu, odnosno utvrde važne za obranu. Koliko se trošak povećao i prije njegove vladavine pokazuje nam podatak kako su se 1390. između Severina i Beograda nalazile samo tri utvrde, da bi do 1429. nastalo dodatnih devetnaest.²⁰⁹ Nedostatak finansijskih sredstava primorao je Matiju na provedbu reformi, prilikom čega uvodi novu novčanu jedinicu (koja je bila stoti dio forinta), dodatne poreze seljacima i druge. Novac mu je dolazio od monopola na sol, kovanja novca, tridesetine, iz gradova pa je prihode uspio podići do 650 000 forinti godišnje.²¹⁰

Zaključno, ovo nam poglavlje daje uvid u razvoj kako osmanskih, tako i ugarskih vojnih snaga do druge polovice 16. stoljeća. Kako je Osmansko Carstvo ubrzano napredovalo, tako je njihov vojni aparat bio sve kompleksniji i uvježbaniji. Još u 14. stoljeću, njihova je vojska ovisila o učinkovitosti vojnih jedinica balkanskih vazala, a pojavom sustava danka u krvi, novi vojnici postaju odaniji i privrženiji sultanu. Takva je organizacija vojske bila vrlo

²⁰⁷ Engel, *The Realm of St. Stephen...*, str. 309.

²⁰⁸ Rázsó, Gyula; *The Mercenary Army of King Matthias Corvinus*, in *From Hunyadi to Rákóczi*, str. 125-140.

²⁰⁹ Fügedi, Erik; *Medieval Hungarian Castles in Existence at the Start of the Ottoman Advance*, in *From Hunyadi to Rákóczi*, str. 59-62.

²¹⁰ Usporedbe radi, Osmansko je Carstvo godišnje imalo prihod od 1,8 milijuna forinti.

kompaktna, što dokazuju mnogi uspješni vojni pohodi. Osmanska se vojska tako podijelila na sultanovu vojsku, gdje su nam najpoznatiji janjičari, i provincijske jedinice koje čine većinu vojske. Razvoj vojske tekao je usporedno s razvojem oružja pa je tako vrhuncem vojne snage označena vladavina sultana Sulejmana Veličanstvenog, kada je Osmansko Carstvo prodrlo duboko u Panoniju.

Ugarske snage prvi je pokušao konsolidirati Sigismund Luksemburški, koji je nakon nekoliko poraza od osmanske vojske prvi uvidio sve veću opasnost koja prijete Europi. On je prvi pokušao osnovati iole ozbiljniji sustav obrane Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, što će biti dobar temelj za politiku Matije Korvina. Upravo je on uveo i novu vrstu vojske koja će postati impresivna sila svog doba te će se uspješnije od svojih prethodnika obračunavati s osmanskim sultanom. Nakon njegove smrti, sve reforme koje su išle u prilog obrani Kraljevstva polako padaju u zaborav, a vojska postaje sve bezuspješnija u obrani svojih južnih granica, što će preko pada Beograda i porazom na Mohaču značiti kraj višestoljetnog Kraljevstva.

DRUŠTVO NA GRANICI

Gospodarski slom društva

Kada se govori o demografskim gubicima za vrijeme osmanske ugroze, onda je vrlo bitno istaknuti činjenicu da je, između pada Bosne (1463.) i Sisačke bitke (1593.), hrvatski teritorij pretrpio gubitak od preko 60% starosjedilačkog stanovništva.²¹¹ Osmanska je opasnost imala utjecaj ne samo na demografske, već i na gospodarske, vjerske, političke i društvene obrasce ponašanja. Glavnu je riječ u prvenstveno političkim borbama imalo plemstvo. Djelujući unutar države, ali i prema Europi, politička se elita bori za spas hrvatske države, kako kroz obnavljanje državnih institucija, tako i pomicanjem političkog središta države sjevernije, što dalje od osmanske opasnosti. Jedna od posljedica takvih pokušaja biti će ujedinjeno nazivlje hrvatske države, pri čemu se pod tim imenom, od 16. stoljeća, ubraja i Slavonija.

Osim političkih promjena, ratno je stanje utjecalo i na gospodarske prilike. Razdoblje opadanja gospodarske moći počelo je osmanskim osvajanjem Bosne te približavanjem hrvatskim zemljama. Narednih je pola stoljeća, do sloma Korvinova obrambenog sustava padom Beograda 1521. godine, hrvatsko plemstvo polako gubilo poljoprivrednu gospodarsku osnovu. Iz pojedinih se urbara može vidjeti stvarna situacija pa nam tako urbar grofa Bernardina Frankapana iz 1486. godine pobliže opisuje situaciju. Od oko 700 selišta, ostalo je tek nešto manje od 300 naseljenih pa je grof morao pristati na vrlo povoljne uvjete za podložnike kako i preostali ne bi odselili ka sigurnijim područjima. Osim toga, seljaci su postali povlašteni što se poreza tiče, jer su dobili pravo da plaćaju ovisno o svojim mogućnostima.²¹² Ovakvi su nam primjeri pravi dokaz koliko je osmanska opasnost poremetila normalan tijek života, kako za one koji su napuštali svoja sela, tako i za one koji su pokušavali ostati što duže na svojim imanjima, u nadi da im se život neće u potpunosti izmijeniti.

Hrvatsko je plemstvo primorano napuštati svoje posjede, a uz njih stradava i podložno stanovništvo, pritisnuto osmanskim pustošenjima materijalnih dobara, ali i godinama gladi te

²¹¹ Jurković, Ivan, *Osmanska ugroza, plemeniti raseljenici i hrvatski identitet*, Povijesni prilozi 31(31), str. 39-69. 2006, <http://hrcak.srce.hr/12793> (pristupljeno 06. srpnja 2016.)

²¹² Jurković, Ivan, *Model uzročno-posljedičnih veza osmanske ugroze, klimatskih nepogoda, gladi i kuge na privredu hrvatskih i slavonskih vlastelinstava u zadnjim desetljećima 15. i tijekom 16. stoljeća*, Tabula 12, 2014., str. 142. <http://hrcak.srce.hr/137509> (pristupljeno 06. srpnja 2016.). O Bernardinu Frankapanu vidi i: Kruhek, Milan, *Bernardin Frankapan krčki, senjski i modruški knez – posljednji modruški Europejac hrvatskoga srednjovjekovlja, 1453.-1529.*, str. 187-235.

posljedicama kužnih epidemija. Crkva, gradovi i plemstvo, kao gospodarski subjekti, nisu više u mogućnosti razvijati obrtničku proizvodnju niti gospodariti svojom zemljom, što samo ubrzava proces raseljavanja stanovništva ka zapadu. Takva je gospodarska situacija bila pogodna za razvoj ratne ekonomije, u koju se ubrajaju ratni plijen, trgovanje zarobljenicima te ratnim potrepštinama, a glavnim izvorom poslovanja postaje pomoć u opskrbi hranom i oružjem. Posljedica takvog stanja je i prekid svih trgovačkih pravaca koji preko Hrvatske vode do unutrašnjosti Europe, što dovodi do porasta važnosti drugih tranzitnih pravaca, prije svega preko Slovenije i sjeverne Italije. Slijedom događaja, krizu su morala osjetiti i gradska područja od Jadrana pa sve do Drave, gdje se također osjetio zastoj u razvoju.²¹³

Međutim, osim ratnih pustošenja, na gospodarske su prilike velikog utjecala imale i klimatske promjene, koje će dovesti do vremenskih nepogoda i kužnih epidemija. Uništeni vinogradi, maslenici, gladne godine, „crna smrt“, dodatno su opteretili stanovništvo koje će biti primorano napuštati svoje domove. Kada bi se, dakle, trebalo ukratko navesti glavne uzroke gospodarskog sloma srednjovjekovne Slavonije i Hrvatske, onda bi to svakako bili stalni pogranični ratovi, pljačkaški pohodi i pustošenja hrvatskih teritorija, spomenute klimatske promjene, kao i sve izraženija depopulacija hrvatskih područja pod osmanskom ugrozom.

Demografske su promjene najviše pokrenula pustošenja u graničnom području. Glavni smjer osmanskih prodora išao je kroz Liku i Krbavu, preko Modruša sve do Austrije. Dakako, Slavonija je u drugoj polovici 15. stoljeća, kada započinju ozbiljnija pustošenja, bila relativno zaštićena prirodnim putem, odnosno Beogradom i rijekom Savom. Krajem stoljeća tako nastaju i prva hrvatska naselja izvan države, odnosno u Gradišću, da bi u godinama koje su prethodile Mohaču Hrvati iz Like, Krbave i okolnih područja počeli naseljavati mjesta oko Bratislave i Šoprona. Slavonska su pak vlastelinstva pad stanovnika počela bilježiti prema polovici i kraju 16. stoljeća, pa je tako primjerice Varaždin četrdesetih godina pao s 2 000 na 1 200 stanovnika, a Gradec s 3 500 na nešto više od 1 500. Međutim, ljudski gubici nisu nastali samo zbog odvođenja u ropstvo ili bijega, već i zbog organiziranog transporta kmetova

²¹³ Ibid, str. 144; vidi i: Jurković, Ivan, *Socijalni status i prisilni raseljenici podrijetlom iz hrvatskih plemićkih obitelji u zemljama njihovih doseoba za trajanja osmanske ugroze*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 23, 2005., str. 63-85.

na neka sigurnija imanja, kako unutar Slavonije i Hrvatske, tako i u Ugarsku ili austrijske zemlje.²¹⁴

Zone ratne opasnosti i klasifikacija raseljenika

Česte osmanske provale određivale su zone ratnih opasnosti. Tako su skupine raseljenika ovisile o stanovništvu koje je obitavalo na ugroženim područjima. S obzirom na intenzitet osmanskih provala, uz izravno ugroženu zonu, razlikujemo još tri zone ratne opasnosti.

Okupirana je zona bila prostor hrvatskih starosjedilaca koji su bili primorani napustiti svoju *baščinu*, istovremeno se nadajući da će taj isti prostor kad tad biti oslobođen. Oni koji su ostajali pod osmanskom vlašću, činili su to kako bi procijenili osmansku toleranciju te ovisno o njenoj razini, ostajali ili odlazili prema zapadu. Osim starosjedilaca, u okupiranoj su se zoni nalazili i ratni zarobljenici, čekajući oslobođenje ili pak otkup.²¹⁵

Prvu ratnu zonu ili tzv. *ničiju zemlju*, činili su teritoriji bez kontrole ijedne vlasti sukobljenih strana, kao i teško ugrožena područja pod osmanskim pustošenjima. Bila je rasprostranjena do pedesetak kilometara od granice, a karakteriziraju je uništen ruralni kraj uz pojačanu obnovu utvrda, što će značiti da to područje ulazi u obrambeni protuosmanski sustav. Pljačkaški pohodi akindžijskih martoloških odreda učestali su pogotovo nakon pada Bosne, kada skoro sve hrvatske županije ulaze upravo u prvu zonu ratne opasnosti. One koje su uspjele izdržati još nekoliko desetljeća, kao primjerice Vukovska, to mogu zahvaliti geografskim posebnostima terena koji je sprječavao česte osmanske upade.

Druga je ratna zona također bila pogođena osmanskim upadima, ali je to područje bilo pod upravom hrvatskih vlasti. Populacijski je bila očuvanija od prve zone, prije svega jer su je popunjavale pridošlice iz ugroženijih područja. Premda djelomično pogođena provalama, druga je zona ipak bilježila obrtničku proizvodnju, ali i trgovinu ratnim potrepštinama. Plemići koji su imali posjede u ovoj zoni nisu morali strahovati od gubitka identiteta te političkog statusa, jer su se posjedi i dalje nalazi u istoj državi. To je razlog više za osmanske

²¹⁴ Budak, Neven, *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku*, 1. svezak, Hrvatska povijest, Leykam international, 2007., str. 104-109.

²¹⁵ Jurković, Ivan, *Klasifikacija hrvatskih raseljenika za trajanja osmanske ugroze (od 1463. do 1593.)*, *migracijske i etničke teme*, 19 (2-3) str. 154. <http://hrcak.srce.hr/7855> (pristupljeno 6. srpnja 2016.)

pljačkaše, jer im je eventualni pljačkaški plijen puno bogatiji u ovom području, negoli je to neposredno uz granicu.

Konačno, treću zonu ratne opasnosti čine teritoriji koji nisu izloženi čestim upadima osmanskih odreda, što znači da stanovništvo može gotovo nesmetano obavljati svoje radne obveze. Ova je zona pljačkašima bila primamljiva jer je taj prostor bio najnezaštićeniji, ali uspoređujući učestalost provala s prvom i drugom zonom, vojna je aktivnost ovdje bila iznimno mala.²¹⁶

Osim navedenih zona ratne opasnosti, osmanska je ugroza primorala stanovništvo na iseljavanje sa svojih posjeda pa prema tome možemo klasificirati raseljenike na četiri osnovne skupine: izbjeglice, prognanike, izgnanike i prebjege.

U izbjeglice ubrajamo iseljenike iz druge i treće zone ratne opasnosti, koji sele u nešto sigurnija područja u susjedne zemlje. Najbolji primjer izbjeglica su nam trgovci i obrtnici koji imaju vrlo nizak stupanj lojalnosti prema mjestu u kojem žive, jer im je na prvom mjestu prioriteta sigurna zarada te uspješno trgovanje. Drugu skupinu čine prognanici, koji donekle ustraju u obrani svojih ugroženih područja. To su pripadnici prve zone ratne opasnosti koji se sele tek u slučaju osmanske okupacije, i to u drugu ili treću zonu opasnosti, kako bi i dalje mogli sudjelovati u obrani. Najizrazitiji predstavnici ove skupine raseljenika su plemići, jer su pod svaku cijenu pokušavali obraniti svoje posjede, a time i osigurati stalešku sigurnost. Mnogi su velikaši diplomatskim putem pokušavali potražiti pomoć, kao što je to radio Bernardin Frankapan u svom poznatom govoru *Oratio pro Croatia* u Nürnbergu 1522. godine. Međutim, u slučaju gubitka patrimonija, rijetko se moglo steći jednako vrijedno imanje.²¹⁷ Treću skupinu čine izgnanici koji su prvotno prihvatili osmansku vlast, ali s vremenom bivaju izgnani iz vjerskih, političkih ili drugih razloga. U tu skupinu ubrajamo i ratne zarobljenike, a svi su pripadnici okupirane i prve zone ratne opasnosti. Međutim, problem se pojavljivao kada su se morali kao osmanski podanici boriti protiv hrvatskih ratnika, što se uvelike kosilo s njihovim moralnim i etničkim normama pa nije rijedak slučaj napuštanja osmanskih vlasti nakon izvjesnog vremena.²¹⁸ Ova skupina raseljenika spada u nedobrovljan tip raseoba, gdje razlikujemo prisilne i iznuđene. Naime, prisilne raseobe su one gdje raseljenici nemaju izbor odlučivanja, dok u iznuđene ubrajamo one raseljenike koji

²¹⁶ Ibid, str. 156.

²¹⁷ Ibid, str. 159.

²¹⁸ Ibid, str. 161.

nastavljaju sa životom na svom posjedu, ali s vremenom, zbog različitih pritisaka ipak napuštaju svoj kraj.²¹⁹ Posljednju skupinu raseljenika činili su prebjezi, koji su prvotno prihvaćali islam (što je značilo i izbjegavanje plaćanja otkupnina), ali bi s vremenom prebjegli na hrvatske teritorije. Prebjezi su postajali i naseljenici pograničnih područja, pretežno pravoslavci, koje su Osmanlije naseljavali na novoosvojena područja. Prebjezi su također iz takvih situacija izvlačili osobnu korist, prije svega kroz nuđenje vojnih usluga na graničnim područjima.²²⁰

²¹⁹ Jurković, Ivan, *Šesnaestostoljetna hrvatska raseljenička kriza i moderna sociološka terminologija*, Društvena istraživanja Zagreb, god. 14 (2005), broj 4-5, str. 759-782.

²²⁰ Jurković, Ivan, *Klasifikacija hrvatskih raseljenika za trajanja osmanske ugroze (od 1463. do 1593.)*, *migracijske i etničke teme*, 19 (2-3), str. 162-163.

ZAKLJUČAK

Hrvatska povijest, u razdoblju kojeg se dotiče diplomski rad, bila je veoma burna. Velike su se promjene događale u političkom, gospodarskom, kulturnom i društvenom životu. Politički se život ovdje odnosi i na vojna djelovanja, jer je počevši intenzivnije od 15. stoljeća, osmanskim približavanjem to postala gotovo svakodnevnica.

U ranim fazama opasnosti, ugarsko-hrvatski vladari još nisu bili svjesni velike opasnosti koja će im uskoro zaprijetiti, stoga je i njihovo početno djelovanje okarakterizirano tek idejama. Međutim, te ideje s kojima je započeo Sigismund Luksemburški, Matija Korvin pretvara u konkretnije korake ka zaustavljanju osmanskih prodora. Stvaranje obrambenih sustava teklo je, usudio bih se reći, nešto sporije nego što je to trebalo biti. Razlog tome može biti zauzetost ugarskih vladara zapadnoeuropskom politikom. Tu se svakako ubraja Sigismund, koji je za vrijeme koncila u Konstanzu 6 godina izbivao iz Kraljevstva, kao i Matija, koji je velik dio novčanih sredstava trošio na svoje vojne pohode na Zapad, umjesto da glavni fokus bude na obrani južnih granica Kraljevstva.

Osmanski sultani nisu potpuno iskoristavali takvu nezainteresiranost ugarsko-hrvatskih kraljeva, ali je njihov uspjeh bio neizbježan. Građanski rat do kojeg je došlo početkom 15. stoljeća, nakratko je zaustavio osmansko osvajanje Balkanskog poluotoka, ali nije dugo trebalo da se njihova vlast učvrsti na tim prostorima. Već 1453. godine osvojili su toliko željeni Carigrad, čime je prestao postojati dugostoljetni Bizant. To je bio znak rastuće opasnosti, ali su svi ozbiljniji pokušaji zapadnih vladara da se osmanska vojska zaustavi jednostavno propali. Redom su padali Srbija, Peloponez, Bosna, Albanija, Hercegovina, da bi Osmanlije 1541. godine konačno osvojili i Budim, čime su anektirali srednju Ugarsku.

Osmanske su pobjede dovele i do raspada Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva, koje je 1526. prestalo postojati. Politička je situacija tada dovela do građanskog rata u Hrvatskoj, jer su hrvatski velikaši na saboru u Cetingradu izabrali nadvojvodu Ferdinanda za kralja, a slavonski velikaši Ivana Zapolju. Zapoljinom smrću jedini vladar ostaje Ferdinand Habsburški, a Hrvatska tako u sklopu austrijskih zemalja ostaje sve do 1918. godine.

Višestoljetna osmanska opasnost iscrpila je hrvatske krajeve, kako gospodarski tako i demografski. Zabilježeni su veliki egzodusi stanovništva koje je živjelo na najugroženijim

područjima opasnosti. Ratno stanje dovelo je do velikih gubitaka teritorija, koji će čekati više od čitavog stoljeća dok se konačno Osmanlije ne počnu protjerivati s tih prostora. Konačno, stalna ratna sprema dovela je do bržeg napretka oružja, ali i treniranja vojnika, koji će tako postati veoma cijenjeni u ratovima koji će uslijediti nakon što osmanska opasnost postane samo vrlo bolna prošlost.

Popis literature:

Agoston, Gabor, *The Ottomans: From Frontier Principality to Empire*, u: John Andreas Olsen and Colin S Gray eds., *The Practice of Strategy From Alexander the Great to the Present*. Oxford University Press 2011., str. 105-131.

_____, *Ottoman Conquest and the Ottoman Military Frontier in Hungary*, u: Béla Király and László Veszprémy, *A Millennium of Hungarian Military History (War and Society in East Central Europe vol. XXXVII.; Atlantic Studies on Society in Change No. 114.)*, (Boulder Co., 2002), str. 85-110.

Anooshahr, Ali, *The Ghazi Sultans and the Frontiers of Islam: A Comparative Study of the Late Medieval and Early Modern Periods*, (Routledge Studies in Middle Eastern History, 9.), London and New York: Routledge 2009.

Bak, János M., *Sigismund and the Ottoman advance*, u: Sigismund von Luxemburg: Ein Kaiser in Europa, ed. Michel Pauly and Francois Reinert (Mainz am Rhein: Philip von Zabern, 2006), str. 89-94.

Bak, János M. i Király, Béla K, *From Hunyadi to Rákóczi, War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary* (War and Society in Eastern Central Europe, 3, Eastern European Monographs no. CIV), Brooklyn 1982.

Barnabas Bartok, Major, János *Hunyadi: Preventing the Ottomans from Conquering Western Europe in the Fifteenth Century*, Miklós Zrínyi National Defence University, Budapest 1998.

Birnbaum, Marianna, *Humanism in Hungary, Renaissance humanism, Foundations, forms and legacy*, sv. II., Philadelphia 1988.

Borosy, András, *The Militia Portalis in Hungary before 1526*, in Bak, János M. i Király, Béla K, *From Hunyadi to Rákóczi, War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary* (War and Society in Eastern Central Europe, 3, Eastern European Monographs no. CIV), Brooklyn 1982., str. 63-80.

Brković, Milko, *Isprave o Zadarskom miru 1358. godine*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 51/2009., str. 69-107.

Budak, Neven, Raukar Tomislav, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Školska knjiga, Zagreb 2006.

Budak, Neven, *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku*, 1. svezak, Hrvatska povijest, Leykam international, Zagreb 2007.

Dokoza, Serđo, *Sigismundov porez na Crkvu*, Povijesni prilozi, 41 (41), prosinac 2011., str. 133-142., preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/76132>.

Engel, Pál, *The Realm of St. Stephen, A History of Medieval Hungary 895-1526*, I.B.Tauris, London&New York 2001. <http://hrcak.srce.hr/76132>

Fine, John, *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor, Michigan 1987.

Finkel, Caroline, *Osman`s dream. The Story of the Ottoman Empire 1300-1923*, Basic Books, New York 2006.

Fügedi, Erik, *Medieval Hungarian Castles in Existence at the Start of the Ottoman Advance*, in Bak, János M. i Király, Béla K, *From Hunyadi to Rákóczi, War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary* (War and Society in Eastern Central Europe, 3, Eastern European Monographs no. CIV), Brooklyn 1982., str. 59-62.

Grgin, Borislav, *The Ottoman influences on Croatia in the second half of the fifteenth century*, Povijesni prilozi 23(23), 87-102., Zagreb 2002. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/28657>.

Holjevac, Željko, Moačanin, Nenad, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva*, Leykam interantional, Zagreb 2007. <http://hrcak.srce.hr/28657>

Inalcik, Halil, *The Struggle between Osman Gazi and the Byzantines for Nicea*, Iznik Foundation, Istanbul 2003.

_____, *Osmansko Carstvo, klasično doba 1300.-1600*, Srednja Europa, Zagreb 2002.

Jefferson, John, *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad: The Ottoman-Christian Conflict from 1438-1444*, Brill, Leiden-Boston 2012.

Jurković, Ivan, Moretti Violeta; *Bernardin Frankapan Modruški – Oratio pro Croatia (Govor za Hrvatsku) 1522.*, Modruški zbornik, Katedra Čakavskog sabora Modruše, Modruš 2010.

Jurković, Ivan, *Klasifikacija hrvatskih raseljenika za trajanja osmanske ugroze (od 1463. do 1593.)*, Migracijske i etničke teme, 19 (2-3), str. 147-174. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/7855>.

_____, *Model uzročno-posljedičnih veza osmanske ugroze, klimatskih nepogoda, gladi i kuge na privredu hrvatskih i slavonskih vlastelinstava u zadnjim desetljećima 15. i tijekom 16. stoljeća*, Tabula 12, 2014. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/137509>.

_____, *Osmanska ugroza, plemeniti raseljenici i hrvatski identitet*, Povijesni prilozi 31(31), 2006., str. 39-69. <http://hrcak.srce.hr/7448>

_____, *Socijalni status i prisilni raseljenici podrijetlom iz hrvatskih plemićkih obitelji u zemljama njihovih doseoba za trajanja osmanske ugroze*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 23, 63-85., 2005. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/7448>.

_____, *Šesnaestostoljetna hrvatska raseljenička kriza i moderna sociološka terminologija*, Društvena istraživanja Zagreb, god. 14 (2005), broj 4-5., str. 759-782.

Kampuš, Ivan, *Kosovski boj u objavljenim najstarijim izvorima i u novijoj srpskoj historiografiji*, Historijski zbornik, god XLII (1), 1989., str. 1-17.

Karbić, Marija; *Plemićki rod Borića bana*, Hrvatski institut za povijest – Slavonski Brod 2013., str. 35-42.

Kastritsis, Dimitris, *The Sons of Bayezid, Empire Building and Representation in the Ottoman Civil War of 1402-13*, Brill, Leiden-Boston 2007.

Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX. st.*, sv. III-V, Matica Hrvatska, Zagreb 1980.

Konstantin Filozof, *Žitije despota Stefana Lazarevića*, Stare srpske biografije XV i XVII veka, Beograd 1936., 59-60.

Kruhek, Milan, *Bernardin Frankapan krčki, senjski i modruški knez – posljednji modruški Europejac hrvatskoga srednjovjekovlja, 1453.-1529.*, str. 187-235.

Kurelić, Robert, *Status Celjskih grofova kao kneževa Svetog Rimskog carstva*, Zgodovinski časopis, Ljubljana, 2006, 49-68

_____, *Pregled povijesti grofova Celjskih*, Historijski zbornik, 54 (2006): 201-216.

Lanan, Nathan, *The Ottoman Gunpowder Empire and the Composite Bow*, The Gettysburg Historical Journal, Volume 9, Article 4, 2012.

Lovrenović, Dubravko, *Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska) 1387-1463*, Synopsis, Zagreb-Sarajevo 2006.

Lowry, Heath, *The Nature of the Early Ottoman State*, State University of New York Press, Albany 2003.

Lučić, Josip, *Dubrovnik i Kosovska bitka u dokumentima i historiografiji*, Historijski zbornik, god. XLII (1), 91-95, 1989.

Malcolm, Noel, *Povijest Bosne*, Erasmus, Novi Liber, DANI, Zagreb – Sarajevo 1995.

Mažuran, Ive, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Golden Marketing, Zagreb 1998.

Mihailović, Konstantin, *Janičarove uspomene ili turska hronika*, Prosveta, Srpska književna zadruga, Beograd 1986., XXXIV glava

Mijatović, Anđelko, *Bitka na Krbavskom polju 1493. godine*, Školska knjiga, Zagreb 2005.

Mesihović, Selmedin, *Problem ubiciranja Desneka*, Pregled – časopis za društvena pitanja, god. LII, br. I, Sarajevo 2011.

Moutafchieva, Vera, *Agrarian Relations in the Ottoman Empire in the 15th and 16th Centuries*, East European Monographs, Columbia University Press, New York, 1988.

Muharemi, Amir, *Turska - Uvod u povijest, unutarnju i vanjsku politiku*, Novi liber, Zagreb 2012.

Nicolle, David, McBride, Angus, *Armies of the Ottoman Turks 1300-1774*, Bloomsbury USA 1983.

Nicolle, David, *Nicopolis 1396*, Osprey History, Oxford 1999.

Orthali, G., Cracco, G., Cozzi, G., Knapton, M., *Povijest Venecije, svezak I, Antibarbarus*, Zagreb 2007.

Palfy, Geza, *The Habsburg Defense System in Hungary Against The Ottomans In The Sixteenth Century: A Catalyst Of Military Development In Central Europe*, in *Warfare in Eastern Europe 1500-1800*, Lieden-Boston 2012.

_____, *The Origins and Development of the Border Defence System Against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century)*, in *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe: the Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, Brill, Leiden-Boston-Koln 2000.

Pavličević, Dragutin, *Hrvati i Istočno pitanje*, Golden Marketing, - Tehnička knjiga, 2007.

Prlender, Ivica, *Sporazum u Tati 1426. godine i Žigmundovi obrambeni sustavi*, Historijski zbornik, god. XLIV (1), 1991., str. 23-41.

Raukar, Tomislav, *Hrvatske zemlje u doba bitke na Kosovu 1389.*, Historijski zbornik, god. XLII (1), 1989., 31-36.

_____, *Grofovi Celjski i hrvatsko kasno srednjovjekovlje*, Historijski zbornik, godina XXXVI, 113-140.

_____, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Školska knjiga, Zagreb 1997.

Rázsó, Gyula; *The Mercenary Army of King Matthias Corvinus*, in *From Hunyadi to Rákóczi...*, str. 125-140.

Rhoads, Murphey, *Ottoman Warfare 1500-1700*, UCL Press, London 1999.

Shaw, Stanford, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume I: Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808*, Cambridge University Press, 1976.

Steindorff, Ludwig, *Povijest Hrvatske od srednjeg vijeka do danas*, Naklada Jesenski i Turk, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb 2006.

Streusand, Douglas, *Islamic Gunpowder Empires: Ottomans, Safavids, and Mughals*, Westview Press, 2011.

Szakaly Ferenc, *The Hungarian-Croatian Border Defense System and Its Collapse*, in Bak, János M. i Király, Béla K, *From Hunyadi to Rákóczi...*, 141-155.

Šanjek, Franjo, *Povijest Hrvata*, prva knjiga, Školska knjiga, Zagreb 2003.

_____, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1993.

Tanović, Bakir, *Historija Bosne u okviru Osmanskog Carstva*, Svjetlost, Sarajevo 2010.

Turnbull, Stephen, *Essential Histories: The Ottoman Empire 1326-1699*, Routledge, Taylor & Francis Group, New York and London 2003.

Uyat, Mesut, Erickson, Edward, *A Military History of the Ottomans: From Osman to Ataturk*, ABC-CLIO, Santa Barbara 2009.

Vaughan, Richard, *Philip the Bold, The Formation of the Burgundian State*, The Boydell Press, Woodbridge, United Kingdom 2005.

Žanić, Ivo; *Simbolički identitet Hrvatske u trokutu Rasrkrižje – Predziđe – Most*; Zbornik radova *Historijski mitovi na Balkanu*, Institut za istoriju, Sarajevo 2003.

SAŽETAK

Prva stoljeća osmanske povijesti vrlo su slabo dokumentirana, ali je poznato da se početkom 14. stoljeća raspadom Rumskog sultanata u Anatoliji uzdiže mali emirat pod Osmanom, koji će i dati ime Turcima Osmanlijama. Cijelo to stoljeće Osmanlije neće predstavljati ozbiljnu prijetnju Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu pa se tako i vladari neće previše brinuti zbog njihova povremenog djelovanja u Jugoistočnoj Europi. Već krajem stoljeća, nakon bitke na Kosovu i pobjede kod Nikopolja, postaje jasno da su Osmanlije u usponu. Ugarski kralj Sigismund kasno shvaća ozbiljnost situacije, ali nam ostavlja začetke sustava obrane južnih granica Kraljevstva. Kada su 1453. Osmanlije osvojili Carigrad, u Europi se probudila svijest o opasnosti koja prijeti. Shodno tome, kralj Matija Korvin prvi je ozbiljnije počeo raditi na sustavu obrane pa je tako osnivanjem Jajačke i Srebreničke banovine te Senjske kapetanije povukao crtu obrambenih utvrda od istočnih granica do Jadrana. Premda je Matija puno vremena i novca trošio na svoje srednjoeuropske planove, južna je granica do njegove smrti dotad najuspješnije zaustavljala osmanske prodore. Kada su ga naslijedili kraljevi iz dinastije Jagelović, obrana Kraljevstva je strmoglavo počela popuštati, a Osmansko je Carstvo upravo tad išlo ka vrhuncu svoje moći. Takav je rasplet događaja osmanskim sultanima jamčio relativno uspješno prodiranje duboko u Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo. Osvajanjem dotad uspješno branjenog Beograda samo su nagovijestili uspjeh na Mohaču i okončanje dugostoljetne veze Hrvatske i Ugarske. Građanski rat u Hrvatskoj, do kojeg dolazi nakon poraza kod Mohača, opet ide na ruku osmanskim osvajanjima, čiji će vrhunac biti osvajanje Budima 1541. Gradnjom prstena utvrda oko Budima osmanski je sultan u Ugarskoj pokrenuo ozbiljan projekt gradnje novih obrambenih utvrda, koje su trebale zaštititi Srednju Europu u doba najveće moći Osmanskog Carstva za vrijeme Sulejmana Veličanstvenog.

SUMARRY

The first centuries of Ottoman history are very poorly documented, nevertheless it is known, that in early 14th century, after the fall of the Sultanate of Rum, a small emirate in Anatolia, ruled by Osman, had begun to rise. The Ottoman Turks, bearing the name of Osman or Othman, will not represent any threat to the Kingdom of Croatia and Hungary in that century and the rulers of the kingdom will not be worried by their actions in southeastern Europe. By the end of the century, after the Battle of Kosovo and the victory in Nicopolis, it had become clear that Ottomans are strongly advancing. The king of Hungary, Sigismund of Luxemburg realizes the danger of the situation too late, but he managed to begin to assemble an organized defense system along the southern border of his kingdom. It was the fall of Constantinople in 1453 that made Europeans aware of the Ottoman danger. King Matthias Corvinus was the first who had seriously started working on a defense system; he organized defensive provinces, banates of Jajce and Srebrenik and captaincy of Senj so he could draw the line of forts from the eastern border to the Adriatic. Although he had been spending a lot of money and time to his Central European issues, the organized southern border was successfully stopping Ottoman invasion until Corvins death. During the reign of his successors of the Jagiellon dynasty, the defense system started to collapse, just in time when the Ottoman were heading at their peak, so the Ottoman sultans had been given an opportunity to penetrate deep inside the territory of Hungarian kingdom. The taking of Beograd, which was successfully defended for a long period, foretells their success at Mohacs, which broke the relations between Hungary and Croatia that lasted for centuries. After the Battle of Mohacs, Croatia was in state of civil war, which also helped the Ottoman invasion, as they conquered the city of Budim in 1541.

Ključne riječi:

Osmansko Carstvo, Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo, osmanski prodori, obrambeni sustavi